

KÜRESELLEŞME

Eşitsiz ve Bileşik Kapitalist Gelişme

Elif Çağlı

Tarih Bilinci Yayınları
Birinci Baskı, Mart 2006 – 112 Sayfa

ARKA KAPAK

Gelişmelerin burjuvazinin çıkarlarına yontulmuş ideolojik ifadelerine karşı koymak ne denli zorunluysa, gerçekliğin güncel ayrıntılarını yok saymanın da o denli yanlış olduğu çok açık. Evet, kapitalizmin giderek daha fazla evrenselleşmesi anlamında küreselleşme günümüzün hakikati. Ve küreselleşme ideolojisiyle mücadeleyi küreselleşme gerçeğinin inkârına dayandırmak da beyhude bir çaba. Ama öte yandan, küreselleşmeyi zaman içinde yol alan bir eğilim değil de mutlak bir durum olarak düşünüp muhakeme yürütenler de fena halde yanılmaktadırlar.

Kapitalizm altında yaşanan değişimin görülmesi, ona fazladan olumlu anlamlar yüklenmesini gerektirmiyor. Bu üretim tarzı tarihinin hiçbir döneminde sınıflar üstü bir refah olanağı yaratmadı. Ne var ki kapitalizmin küreselleşmesi, dünya ülkeleri arasındaki gelişme farklarını ortadan kaldıracak ve daha eşitlikçi bir paylaşımı mümkün kılacak bir gidişat olarak sunuluyor. Oysa kapitalizm temelinde gerçekleşen küreselleşme, iddia edildiğinin tam tersine, dünya üzerinde milyonlarca insan için yaşama dair sorunların daha da büyüyüp keskinleşmesi anlamına geliyor.

Giriş

Sosyalist hareketin dibe vurduğu ve burjuva ideolojisinin güç kazandığı koşullarda *küreselleşme* kavramı neredeyse 21. yüzyılın parolası ilan edildi. Burjuva ideolojisinin kuyruğundan sürüklenen liberal ve reformist sol çevreler, küreselleşme olgusunu burjuvazinin çıkarları doğrultusunda teorize ettiler. Küreselleşme, "kapitalizm-ötesi toplum", "bilgi toplumu" gibi cafcıflı etiketler eşliğinde ve sanki kapitalist üretim tarzını ebedileştirecek sihirli bir iksirmiş gibi sunuldu ve sunulmaya da devam ediliyor.

Zihinsel bir karışıklığa yol açmamak için önemli bir hususu en baştan belirtelim. Eğer Berlin Duvarı'nın yıkılışını takip eden ve dünya dengelerini değişikliğe uğratan fırtınalı dönemde burjuva cephe kapitalizmin uluslararası yayılımını küreselleşme sözcüğü ile ifade etmeseydi, böyle bir kavramın dolaşıma sokulması gerekmecekti. Zira *emperyalizm* kavramı söz konusu olgu ve eğilimleri zaten karşılamaktadır.

Küreselleşme tartışmaları çerçevesinde iktisatçıların öne sürdüğü bazı argümanlar gerçekten de kapitalist gelişmenin güncel eğilimlerini yansıtır. Örneğin ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı artmış, çeşitli ülkelerin kapitalist sisteme entegrasyonu derinleşmiştir. Fakat tüm bu açılardan ülkeler arasındaki eşitsizlik devam etmektedir. Küreselleşmeyi tamamen gerçekleşmiş bir entegrasyon düzeyi olarak algılamak yanlış olur. Zira kapitalist gelişme bakımından dünyada hala son derece geri ve sisteme entegre alamamış ülke ve bölgeler vardır. Yine de kapitalist ekonominin geçmişe oranla çok daha evrenselleşmesi anlamında, küreselleşmede bir hayli yol kat edildiği açık bir gerçektir.

'80 dönemecinden sonra dünyada mal, hizmet ve sermaye dolaşımının önündeki yasal engellerin ortadan kaldırılması süreci hızlanmıştır.

Bugünden geçmişe baktığımızda, zaman içinde ticarete konu olan kalemlerin yapısının değiştiğini ve daha da önemlisi, bir bölümüyle meta ihracının yerini doğrudan yatırımların aldığı görüyoruz.

Bileşenlerini çeşitli uluslardan tekellerin oluşturduğu ve bu nedenle kimilerince *ulus-ötesi* diye de adlandırılan *çokuluslu şirketlerin* dünya ekonomisi içindeki nicel ve nitel önemi artmıştır. Öyle ki, dünya ekonomisi artık birkaç yüz dev çokuluslu şirket tarafından yönlendirilmektedir. En büyük 200 çokuluslu şirketin küresel mal ticaretinin yansını kontrol ettiği söyleniyor. Bu kapsamdaki şirketler giderek dev boyutlara ulaşmakta, sadece bazılarının yıllık ciroları pek çok ulus-devletin GSYH' sini geçmektedir.

Nesnel gelişmeler, boyutları küreselleşen büyük tekellerin yatırım, üretim ve dağıtım planlarının da küresel ölçekte ele alınmasını dayatıyor. Böylece tekil ulus-devlet kapitalist ekonominin yönetiminde geçmişe oranla önemini yitirmekte, çokuluslu üst kuruluşlar ve bölgesel iktisadi birlikler öne çıkmaktadır. Kapitalist hükümetlerin ihtiyaç duyduğu ve uygulamaya koyduğu makro ölçekli iktisadi ve sosyal politikalar ulusal olmaktan çıkıp küresel karakter kazanmaktadır. Ve en önemlisi de sermaye hareketleri, üretim ve ticari faaliyet bakımından piyasalar küreselleşmektedir.

Gerçeklik ve ideoloji

Marksizm yıllardır, kapitalizmin küreye yayılma ve evrenselleşme ihtiyacı içinde yaşadığını açıklayıp duruyor. Anlaşılabacağı gibi kapitalizmin küresel gelişim arzusu yeni bir olgu değildir.

Bugün burjuva ideolojisinin tamamen kendine yontarak yeni bir gelişme trendi olarak lanse ettiği küreselleşme gerçeğine, Marksizm yıllarca öncesinden çeşitli yönleriyle çarpıcı biçimde dikkat çekmişti: “Eski yerel ve ulusal kapalılığın ve kendi kendine yeterliliğin yerini, ulusların çok yönlü ilişkilerinin, çok yönlü karşılıklı bağımlılığının aldığı görüyoruz. Ve maddi üretimde olan, zihinsel üretimde de oluyor. Tek tek ulusların zihinsel yaratımları, ortak mülk haline geliyor. Ulusal tek yanlılık ve dar kafalılık giderek olanaksızlaşıyor ve sayısız ulusal ve yerel yazınlardan ortaya bir dünya yazını çıkıyor.” (Marx-Engels, Komünist Manifesto)

Emperyalistler peş peşe çıkarttıkları bölgesel savaşların “medeniyetler çatışması” vs. olmayıp, düpedüz insan kanı üzerinden yeni kar arayışları, paranın ve gücün yeniden paylaşım savaşları olduğunun pekâlâ bilincindedirler. İdeolojik planda onların derdi, bu gerçeklerin kitlelerce kavranmasının önüne geçebilmektir.

Burjuva ideologları, egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda çarpıtılmış tarih yazımlarını ve bu güçlerin kirlî emellerinin ideolojik ifadelerini kitlelere gerçeklik diye yutturmaya çalışıyorlar. Emperyalist oligarşinin son yıllarda kitle pasifikasyonunda sıkça başvurduğu yalan kampanyalarının ardında yatan amaç bellidir. Günümüzün oligarkları genelde kitlelerin ve özeldede genç kuşakların, kapitalizmden başka bir gelecek olabileceğine ilişkin umut, inanç ve mücadele azimlerini soldurmak istiyorlar. “Tarihin sonu geldi”, “ideolojiler öldü” diye pazara çığırtaçlarını süren emperyalist güç odakları aslında hiç bu kadar *ideolojik* olmamışlardı.

Bilgi çağı, uzay çağı, teknolojik mucizeler çağı diye sunulan kapitalist küreselleşmeye, bu iddiaların tam tersine, insanların kitlesel olarak alıktırıldığı, aymazlığa ve cehalet uçurumuna sürüklendiği bir ideolojik atmosfer eşlik etmektedir.

Globalizm ideolojisine karşı çıkmak, çağımızın globalleşme gerçeğini kavrayamayanların ahmaklığı olarak sunulmaktadır. Tüm kapitalist ülkelerde bütün bir burjuva yazar-çizerler ordusu, “düşünce” üreten kuruluşlar, kapitalizmin en has ve üst düzey ideologları, uzunca bir süredir gerçekliğin tersyüz edilmesi oyununu sürdürüyorlar. Amaçlanan, egemenliğin ve zorbalığın *ideolojik* ifadesini kitlelere gerçeklik diye dayatmaktır.

Evet, kapitalizmin giderek daha fazla evrenselleşmesi anlamında küreselleşme günümüzün hakikati. Ve küreselleşme ideolojisiyle mücadeleyi küreselleşme gerçeğinin inkârına dayandırmak da beyhude bir çaba. Ama öte yandan, küreselleşmeyi zaman içinde yol alan bir eğilim değil de mutlak bir *durum* olarak düşünüp muhakeme yürütenler de fena halde yanılmaktadırlar.

Kapitalizm altında yaşanan değişimin görülmesi, ona fazladan olumlu anlamlar yüklenmesini gerektirmiyor. Bu üretim tarzı tarihinin hiçbir döneminde sınıflar üstü bir refah olanağı yaratmadı. Ne var ki kapitalizmin küreselleşmesi, dünya ülkeleri arasındaki gelişme farklarını ortadan kaldıracak ve daha eşitlikçi bir paylaşımı mümkün kılacak bir gidişat olarak sunuluyor.

Oysa kapitalizm temelinde gerçekleşen küreselleşme, iddia edildiğinin tam tersine, dünya üzerinde milyonlarca insan için yaşama dair sorunların daha da büyüüp keskinleşmesi anlamına geliyor.

Dünya nüfusunun 6 milyara vardığı günümüz *küresel* kapitalist sisteminde, günde bir dolardan az gelikle yaşamaya çalışan insan sayısı yaklaşık 1 milyar 300 milyondur. 3 milyar insanın payına ise günde iki dolardan az gelir düşmektedir. Küresel kapitalizm, emperyalist savaşların yaygınlaştığı, zengin-yoksul uçurumunun alabildiğine derinleştiği bir dünyaya işaret ediyor.

Böyle bir sisteme karşı sadece günü kurtarmaya çalışmak bir çözüm değildir, onu ortadan kaldırmak gerek. Toplumsal devrim düşüncesinin alabildiğine gözden düşürüldüğü ve ayaklar altına alındığı bir tarihsel kesitte, kapitalist sistemin dünyamızı ve insanlığı içine sürüklediği gerçekler aslında bu devrimi misliyle zorunlu kılmaktadır. Bu çarpıcı zorunluluğu kavramayan ya da kavramak istemeyen sözde muhalifler, eylemde radikal görünmek istediklerinde bile içerikte reformisttirler.

Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan çevrecilerden kadın hareketine ve savaş karşıtı gösterilerden radikal görünümlü gençlik eylemlerine dek geniş bir muhalefet ağının temel zaafı, devrimci bilinç ve örgütlülüğün uzak oluşudur. Evet, *küresel kapitalizme karşı küresel bir direniş* gerekiyor. Fakat bu direnişin gerçekten vurucu bir güce sahip olabilmesi, bu içerikle yaygınlaşabilmesi ve nihayet başarıya ulaştırılabilmesi için işçi sınıfının örgütlü gücüne ve bu güce yol gösterecek örgütlenmiş devrimci düşünceye her zamankinden fazla ihtiyaç var.

Muhalefetlerini kapitalizmin bizzat kendisine yöneltmeyip, emperyalizme veya küreselleşmeye karşı “ulusal” yani burjuva çıkarları ya da “reforme edilmiş” bir kapitalizmi savunan tüm siyasal eğilimler neticede havanda su dövmüş oluyorlar.

Kapitalizm küresel bir ekonomik sistemdir

Kapitalist gelişmenin temel koşulu, egemenlik altına alınan bölgeleri zamanla kapitalist işleyişe entegre edecek bir altüstlük ve dönüşüm sürecini kışkırtmaktır. Böyle olduğu içindir ki, kapitalist yayılmacılık sömürgecilik aşamasına takılıp kalmadı ve 20. yüzyıldan itibaren emperyalizm aşamasına sıçradı.

Kapitalizm sayesinde geleneksel üretim metotları aşıldı, bilimsel buluşlar üretim sürecine uygulanmaya başlandı. Böylece üretici güçlerde sıçramalı gelişmeler kaydedildi. Modern sanayi üretiminin çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasıyla, kitle iletişiminde ve kitle taşımacılığında sağlanan muazzam ilerlemelerle, dünya üzerindeki ticari ilişkiler de eski dönemlerle kıyas kabul etmez boyutlara ulaştı. Tek bir dünya pazarının ve bileşik bir dünya ekonomisinin teşekkülünü mümkün kılan kapitalist gelişme, işgücü, mal, hizmet ve sermaye *dolaşımının* da dünyasal ölçüğe büyümesinin temelini döşedi.

Yeni teknolojilerin ortaya çıkışında ve dünyaya yayılışında kaydedilen sıçramalı gelişim iletişim maliyetlerini düşürmüş ve üretimin çeşitli ülkelere kaydırılmasını mümkün kılarak mal ve hizmet *üretimini* de dünyasal bir sürece dönüştürmüştür.

İnsanlık tarihinde kaydedilen çeşitli gelişme halkalarının tarihi bir bakıma işbölümünün evriminin tarihidir.

Kapitalizmin emperyalist aşaması, kapitalizmin ulus-devletler biçimindeki örgütlenmesine rağmen sermayenin global hareketinin yaygınlaşması ve derinleşmesi anlamına gelir.

Kapitalizmin tarihsel görevi, insan emeğinin üretkenliğini, hiçbir sınır tanımadan geometrik dizi içerisinde geliştirmektir. Fakat kolay yoldan azami kar peşinde koşan sermaye emeğin üretkenliğini olması gerektiği ölçüde arttıramadığında bu görevine ihanet etmiş olacaktır.

Bu bağlamda emperyalizm dönemi gerçekten de kapitalizmin *çürüme* ve *çöküş* çağıdır. Lenin ve Troçki çeşitli vesilelerle emperyalizm çağının bu özelliğine değindiler. Ancak bu doğru değerlendirme, kapitalizmin genel gidişatı içinde bir anlam ifade edebilir.

"Kapitalist olmayan yol" diye lanse edilen ulusalcı-devletçi kalkınma yöntemini benimseyen ulusal kurtuluş mücadelelerinin, dünya kapitalizminin ilerleyişini mutlak biçimde baltalayacak birer tarihsel darbe olduğu bile söylendi. Böylece, aslında dünyadaki gelişmeleri en doğru ve kapsamlı biçimde çözümlemesi gereken Marksistler, kuru-sıkı eleştiriler temelinde kapitalizmi kötülemekle yetinen küçük-burjuvalar düzeyine indirgenmiş oldular. Bu durum, sözde sosyalist bloğun çöküşüyle birlikte girilen yeni dönemde burjuvazinin gelişmeleri kendi payına muazzam bir ideolojik kazanıma dönüştürebilmesinin başlıca nedenlerinden biridir. Kapitalizm, küresel yayılma alanını tarihsel bir kesit boyunca sınırlamış olan despotik-bürokratik rejimlerin çöküşüyle birlikte, bu sistemi olduğundan güçsüz gösteren sözde *Marksizm*'le alay edercesine ideolojik bir atılıma geçmiştir.

"Yeni dünya düzeni" tartışmaları, 70'ler ve sonrasında yaşanan önemli ekonomik ve siyasal gelişmeler neticesinde ABD tarafından oluşturulan stratejik plan çerçevesinde gündeme getirilmişti. Kendi nüfuz alanlarında gelişen ulusalcılık dalgası, Vietnam'da uğradığı yenilginin dünyaya yayılan moral etkisi ve OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını yükseltmesinin kontrol altına alınamaması, o dönem ABD'yi rahatsız eden gelişmelerdi. Yanı sıra, Japonya ve AET gibi rakip güçlerin kaydettiği yükselişler, kar hadlerinin düştüğü, yani paylaşılacak pastanın küçüldüğü koşullarda sistemin hegemon gücünün tedirginliğini arttırmıştı. İlerde üstün konumunu yitirme tehlikesi, Amerikan emperyalizmini yeni stratejik planların hazırlanıp yürürlüğe konması doğrultusunda harekete geçirmişti.

Burjuvazinin derdi küreselleşme gerçeğini tartışmaktan çok, globalizm ideolojisini kitlelere empoze etmek ve yeni bazı önlemleri yürürlüğe koymaktı. O nedenle içine girilen bu yeni dönem işçi ve emekçi kitlelerin yaşamına, asıl olarak *sermayenin küresel saldırısı* şeklinde yansdı. Dünya burjuvazisinin 80'lerden itibaren küresel düzeyde egemen kılmaya çalıştığı bu saldırı, *neo liberal* diye adlandırılan yeni bir sağ dalganın yükselişi demektir. Artık takip eden yıllara, siyasal alanda gericileşme, toplumsal alanda bencilliğin körüklenmesi ve iktisadi alanda da işçi-emekçi kitlelerin yaşam standartlarının düşürülmesi damgasını vuracaktır.

Tüm kapitalist ülkelerde burjuva medya, daha önceki dönemlerde görülmemiş biçimler altında, yaşamın her bir saniyesinde kitlelerin beynini dumura uğratacak icatlar peşindedir. Burjuva ideoloji âlemi, globalizm propagandasına eşlik eden bu "yeni kültür"ün egemen kılınması için seferber olmuştur.

Kitleleri olumlu insani özelliklerinden yoksun bırakmaya, paylaşım ve dayanışma duygularını körelterek onları itaatkâr kölelere dönüştürmeye çalışan bir toplumsal düzenin küresel ölçekte yayılışının gelecek kuşakların başına daha ne çoraplar örebileceği belli değil midir?

Doğası gereği bitip tükenmek bilmeyen bir kar hırsına dayanan kapitalizm, daha önceki dönemlerde görülmedik ölçülerde çılginca bir ihtirasla gözünü yeni *dış pazarlara*, yeni nüfuz bölgelerine dikmiş bulunuyor.

Dış pazarlara yayılma ihtiyacı

Batı'da feodal üretim tarzı egemenken, Doğu'da Asya tipi üretim tarzı hüküm suni yordu. Toprakta özel mülkiyetin yer almadığı bu üretim tarzı geniş ve güçlü despotik imparatorluklar yaratmıştı. Bu imparatorluklar Batı'daki gelişimden farklı olarak, kendi iç dinamikleriyle kapitalist bir dönüşüm yaşayabilme özelliğinden yoksundular. Kapitalist ilişkiler, feodal üretim tarzının egemen olduğu Batı'da gelişmeye başladı ve buradan hareketle dünyaya yayıldı. Kapitalizmin dünyaya yayılışı, zaman ve hız bakımından eşitsizlik temelinde ilerleyen bir süreç içinde gerçekleşti.

Tarımsal nüfusun önemli bir bölümünün mülksüzleştirilmesi ve tarım dışına sürülmesi, yalnızca emekçileri, onların geçim araçlarını ve emek malzemesini sınıf sermaye için özgür kılmakla kalmadı, bir iç pazar da yarattı. Kapitalist gelişme kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini ve bu temelden kaynaklanan siyasal ve hukuksal biçimleri ortadan kaldırarak ilerlemesini sürdürürken, eski dönemlerin yerel ve içe kapalı iktisadi yaşamına son verdi. Bir ulusal pazar ağı örerak ulusal birliklerin ve ulus-devletlerin oluşumunu mümkün kıldı.

Marx, ortalama kar oranının düşüş eğilimine karşı kendini korumaya çalışan sermayenin dış ticareti kendine bir çıkış kapısı olarak göreceğini dile getirir.

Kapitalizm sermayenin kendini yalnızca yeniden üretmesine dayanan basit yeniden üretim süreci olmayıp, üretim sürecinin her döngüsünde yaratılan artı-değerin önemli bölümünün sermayeye eklenmesiyle ilerleyen *genişletilmiş yeniden üretim* sürecidir. Üretilen toplam meta değerinin bir kısmı çeşitli sınıfların zorunlu ya da lüks tüketim harcamalarına karşılık gelirken, diğer bir kısmı ise yeni yatırımlara tahsis edilmek durumundadır. Kapitalizm, üretimin daima genişlemesini emreden bir birikim eğilimiyle birlikte yol alır. Bu nedenle gerek iç gerek dış pazarların genişlemesi zorunludur. Kapitalizm egemenlik alanını küreselleştirme ve kapitalist olmayan ülkeleri dünya ekonomisinin çarkına sokma ihtiyacı içinde varlığını sürdürür.

Rosa Luxemburg, tamamen kapitalist bir ortamda birikimin imkânsız olduğunu söyler ve "sermaye birikimi sadece kapitalist-olmayan tabaka ve ülkelerin pahasına ilerleyebilir, genişleyebilir" der.

Rosa'nın değerlendirmesine göre, yeni pazarlar arama ve yayılma eğilimiyle yol alan kapitalist sistem zamanla kapitalist olmayan ülke ve bölgeleri yutup bitecek ve bu durum kapitalist üretim tanının sonunu getirecektir. Zira kapitalizm tüm dünyaya egemen olduğunda Marx'ın iki sınıflı modeli geçerlilik kazanacak, fakat ulaşılan bu moment altında kapitalizmin tükenişini ifade edecektir. Bu momente varıldığında "birikim yani sermayenin daha da genişlemesi imkânsız hale gelir". Özetle bu çözümlenmede, böylece "kapitalizm çıkmaz yolun sonuna ulaşır" ve "nesnel sınırına dayanır."

Fakat kuşkusuz kapitalizm, Rosa'nın açıklamasının *çağırıştırdığı* tarzda *kendiliğinden çökmeyecektir*. Kapitalist olmayan alanların tüketilişi, bir başka deyişle her yerin kapitalistleşmesi, kapitalist birikim olanağını basitçe sonlandırmayacaktır. Zira insanlık ve doğa üzerinde yarattığı her türlü tehdit ve yozlaşmaya, yıkıcı boyutları giderek artan krizlere rağmen kapitalizm döngüsel büyümesini sağlayabilir. Kitlelere dayattığı yeni "ihtiyaçlar" temelinde, coğrafi anlamda olmasa da toplumsal anlamda yeni pazarlar yaratabilir; mevcut pazarları daha derinlemesine kullanabilir. Büyük kapitalist ülkeler bunu gerek kendi *iç pazarlarında*, gerek denetimleri altında tuttıkları nüfuz alanlarında, *dış pazarlarda* yıllardır uygulamaktadırlar ve uygulayabilirler.

Tüm dış pazar olanakları hesaba katılsa dahi, üretilen metaların hepsinin düzenli olarak satılmayacağı ve bir kısmının dolaşım sürecinde takılıp kalacağı bilinmektedir.

Kendini dönemsel olarak aşırı-üretim krizlerinde açığa vuran gerçekleşme sorunu, iç ve dış pazar ayırımına bakmaksızın kapitalist işleyişten kaynaklanan bir sorundur. ... Kapitalizmin çıkmazı gelişmemek değil, "aşırı", "dengesiz", "orantısız" gelişmektir. Nitekim Engels bu soruna değinir ve pazarların genişlemesinin üretimin genişlemesi ile birlikte gidemeyeceğini açıklar.

Sermayenin temel güdüsü, nerede olursa olsun kendine daha karlı yatırım alanı bulmaktır. Kapitalizmi gittikçe daha çok dış pazarlara başvurmaya zorlayan faktör, iç çelişkileriyle mücadelesidir. Ne var ki dış pazarların varlığı bu çelişkileri ortadan kaldırmaz. Kapitalist üretim tarzının plansız ve anarşik doğası nedeniyle üretim süreciyle dolaşım süreci arasında kopukluk, üretim ve tüketim arasında dengesizlik, eşitsizlik her düzeyde ve hep var olur. Kapitalizm kendi engellerini bizzat kendi iç yapısında taşır. Marx'ın deyişyle, "kapitalist üretimin gerçek *engeli*, *sermayenin kendisidir*". Kapitalizmin, aşırı-üretim döngüsünden kaynaklanan krizlerden kaçıp kurtulması mümkün değildir.

Kapitalizmin eşitsiz gelişim yasasının ikili bir işlevi vardır. Bir yandan yeni krizlerin fitilini ateşler; diğer yandan ise bir yerde tıkanan sermayenin başka bir yerde yeni bir olanak bulabilmesine zemin oluşturur. Sermaye her zaman kar oranının daha yüksek olacağı alanların arayışı içindedir ve bulunduğu alanlara akmak ister, akabilir de.

Kapitalizmin emperyalist aşaması dış pazarlar sorununu şiddetlendirirse de, yeni bölge ve ülkelerin kapitalist işleyiş içine çekilmesi sistemin genişlemesi bakımından görece ferahlama anlamına gelmiştir. Kuşkusuz bu ferahlama çeşitli kapitalist ülkeler nezdinde ancak eşitsiz bir gelişme temelinde gerçekleşebilir, ama gerçekleşir.

Büyüyen sorunlar

Kapitalizmin "olağan" işleyişinde kapitalistler yeni dış pazarlar arar ve bulurlar. Ancak 1929 benzeri büyük kriz dönemlerinde aşırı-üretim yarattığı sorunlar katlamalı biçimde büyür ve kapitalist sistemin bütününe etkisi altına alır. Böylece mevcut dış pazarlar da sarsıcı krizlerin etkisiyle daralıp yetersiz hale gelirler. Bu tür sarsıntılı dönemler kapitalist üretim tarzının zaafalarını açığa vuran tarihsel kesitlerdir. Kitlelerin satın alabileceğinden çok meta üretildikçe, yeryüzündeki milyonlar büsbütün yoksulluk ve işsizlik girdabının içine çekilirler.

Küresel kapitalizm, çeşitli emperyalist güçler arasındaki rekabetin çok daha fazla keskinleştiği bir işleyiş içine sürükleniyor.

Günümüzde üst üste patlak veren krizlerle birlikte işten çıkarmaların yaygınlaşması, işçi ücretlerindeki düşüş ve yatırım harcamalarındaki kısıntılar toplam talebi olumsuz yönde etkilemekte, durgunluk eğilimini körüklemektedir. Tekelci kapitalizm, yaygınlaşan kredi mekanizması sayesinde bu gibi sorunlara müdahale etmeye çalışıyor. Fakat bu kez de ödenmeyen borç miktarlarının alabildiğine yükselmesi kapitalist işleyişte yeni tikanıklıklar ortaya çıkarıyor.

Toplam tüketim harcamaları kuşkusuz yalnızca *bireysel tüketimin* konusunu oluşturan ve ilk elde akla gelen metalarla sınırlı değildir. Üretim sürecine hammadde, yardımcı madde, iş araçları vb. olarak giren tüm metalar, genel tüketimin *üretici tüketim* dediğimiz diğer önemli parçasını teşkil ederler. Büyük meblağlara ulaşan bu üretici tüketim harcamaları da devasa bir kredi mekanizmasının ve borçlar sorununun konusudur. Giderek katlanan ve içinden çıkılmaz bir hal alan borçlar sorunu günümüzde küresel kapitalizmin adeta alâmetifarıkası haline gelmiş bulunuyor.

Kapitalizm işçi sınıfından sağılacak artı-değeri arttırabilmek için verimliliği sürekli yükseltme ihtiyacı içindedir. Bu da üretim sürecinde kullanılan *canlı* emeğe oranla *ölü* emeğin miktarının yükselmesi, yani makineleşme oranının gün geçtikçe artması anlamına gelir. Bu özellik aynı zamanda *sermayenin organik bileşiminin yükselmesi* ve dolayısıyla çeşitli sektörlerde *ortalama kar oranlarının düşmesi* demektir. Bu eğilime karşı koyma çabası içindeki büyük sermaye, gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan bölge ve ülkelere kaçabilir. Bu hareket belirli alanlarda ortalama kar oranının bir ölçüde yükselmesi olanağını yaratabilir ve sermaye gittiği ülkelerde sanayileşmeyi ve işçi istihdamını teşvik edebilir. Böylesi bir iktisadi hareketlilik genelde kapitalist pazarı genişletme ve kar realizasyonu açısından daha elverişli sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir.

"Refah devleti" veya "sosyal devlet" etiketleriyle pazarlanan Keynes'çi uygulamalar, işsizlik probleminin kapitalist düzene bindirdiği basıncı hafifletmek ve toplam talebi canlandırmak gibi özelliklere sahipti. Ayrıca da bu uygulamalar kapitalizmin savaş sonrası yükseliş dönemi koşullarıyla bağdaşıyordu. ... Ne var ki bir dönem boyunca olumlu bir çözüm diye bakılan "sosyal devlet", sistemin ciddi bir krize sürüklenmesiyle birlikte gözden düşecekti.

Yeni dönemin zaruretlerinin ifadesi, iktisadi ve toplumsal yaşamın piyasanın orman kanunlarına terk edilmesini savunan *Friedmancılık* benzeri iktisat doktrinleri oldu. 1976 yılında ekonomi alanındaki Nobel Ödülünün anti-Keynes'çiliğin hararetili savunucusu Milton Friedman'a verilmesi tesadüf değildi. Ve aslında bu olay, başlatılacak olan yeni bir dönemin habercisiydi. Kapitalist devletçilik, zengin kapitalist ülkeleri bile pençesine alarak büyüyen borçlar ve bütçe açıkları gibi sorunların yaratıcısı olarak görülmeye başlanmıştı.

80'lerde "sosyal devlet", Thatcher, Reagan, Özal ve benzeri burjuva liderler eliyle yükseltilen yeni sağ dalganın saldırı hedefi haline getirildi. *Piyasanın* sözümlü ona *görünmez elini* yeniden baş tacı etmesi nedeniyle neo-liberalizm diye adlandırılan bu iktisat doktrinlerine siyasal alanda liberalizm değil, tam tersine sermayenin gerici ve saldırgan uygulamaları eşlik etti. Vaktiyle işsizliğe çözüm olarak görülen ve kitlelerin satın alma gücünü yükseltici olumlu önlemler diye övülen uygulamalar, sosyal fonlarda yapılan kesintiler ve özelleştirme furyasıyla bir bir geri devşirilecekti.

Durgunluk ve birikim eğilimi

Dünya yatırım alanlarını kontrol eden büyük tekeller teknolojik gelişmeyi tamamen kendi kar güdülerinin emri altına sokmuşlardır. O yüzden, örneğin fosil yakıtlar yerine güneş enerjisinin kullanılması gibi olanaklı ve olumlu teknik dönüşümleri frenlemektedirler. Tekelleşme, hedeflenen kar kitlesine daha sınırlı fakat çok kar getiren bazı alanlardaki yatırımlarla ulaşmayı mümkün kıldığından, kimi alanlarda yatırımlar kısılabılır. Tekelci kapitalizm rantıye tabakayı genişletir ve kupon gelirleriyle yaşayan asalak unsurların sayısını arttırır.

Tekelleşme aynı zamanda rekabetin şiddetini alabildiğine arttırır ve buna ancak diğerlerine oranla daha verimli şekilde iş gören güçlü ve büyük sermaye grupları ayak uydurabilir. Çeşitli sermaye grupları arasında cereyan eden kapışma ve birleşme eğilimleri neticesinde sermaye belirli ellerde yoğunlaşıp merkezleşir. Böylece kapitalist gelişim yalnızca büyük emperyalist ülkelerde değil, sistemin tümünde tam anlamıyla tekelci bir karakter kazanır. Fakat bu tekelci gelişimin getirisi her bir kapitalist ülke ekonomisi için aynı düzeyde olamaz. Gelişmekte olan kapitalist ülkelerde işçi

sınıfının yarattığı artı-değerin önemli bir bölümü, çok uluslu tekellerin büyük ortağı konumundaki emperyalist ülkelere transfer edilir. Bu nedenle tekelleşmenin sonuçları da eşitsiz biçimde dağılmış olur.

Kapitalizm altında sağlanan her hararetili ekonomik gelişme döneminin aynı zamanda bir aşırı üretim dönemi olduğu biliniyor. Bu nedenle kapitalist ekonominin büyümeyi hep aynı tempoda gerçekleştiremeyeceği, tıkanıklıklarla yüz yüze geleceği ve bazen bunalımın had safhaya ulaşacağı bellidir. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde kapitalizm ciddi bir durgunluğa ve sistemin varlığını tehdit eden büyük bir bunalıma sürüklenmişti.

Kapitalizmin içine düştüğü büyük bunalımdan kurtulup yeni bir yükseliş dönemine geçişinde, İkinci Dünya Savaşı'nı yıkımsız atlatan ABD'nin ekonomik üstünlüğü etkili oldu. Savaşta yenilgiye uğrayan kapitalist ülkelerde ve siyasal bağımsızlığını kazanan eski sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde Amerikan emperyalizminin giriştiği ekonomik yatırım dönemi, kapitalist sisteme yeniden büyük bir atılım gücü kazandırdı. Savaş bitkini Avrupa ülkelerine Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde aktığı sermaye ve Bretton Woods anlaşmasıyla doların istikrarlı bir uluslararası para kılınması, Avrupa'nın kısa sürede toparlanmasını sağladı.

Savaş sonrasında toplam talebi arttıracak ve işsizliği azaltacak politikalar uygulamaya sokuldu. Kapitalist devletin ekonomiye artan müdahalesi temelinde, sosyal harcamaların ve toplumun tüketim harcamalarının yükseldiği önemli bir canlanma yaşandı. Kapitalist ekonominin işleyişinde çok önemli bir yer tutan kredi mekanizması, savaş sonrasında yaşanan uzun yükseliş döneminin motor gücü oldu. Savaş yaralarını sararak yeniden iktisadi atağa geçen Almanya ve Fransa, bu kez ABD karşısında rekabet gücü kazanabilmek amacıyla AET/AB'ye giden yolu döşemeye giriştiler. Aslında kapitalist sistemi bir başka büyük krizle yüzleştirecek nesnel zemin değişmemiş, aşırı üretim-durgunluk girdabı ortadan kalkmamıştı. Kapitalist sistemin kalıtsal hastalıkları aynen devam ediyordu. Fakat kapitalizm görece uzun bir dönem için, yeniden anlamlı bir ekonomik büyümeyi sağlama olanağına sahip olmuştu.

Kapitalizm bir dengesizlikler sistemidir. ... Sosyal harcamaları arttıran ve devlet kredileriyle ekonomiye kaynak pompalayan iktisadi politikalar, devlet bütçelerine yeni yükler getirerek ilerdeki yıkıcı bunalımları mayalarlar. Ne var ki yeni bunalımlar patlak verene kadar da çarpıcı bir büyümeyi mümkün kılabilirler.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ekonomik yükseliş döneminde ABD'nin her açıdan güçlü hegemon konumunun, doların sağlam bir uluslararası para oluşunda yansımaları bulunduğu unutulmamalı. ... 1971 yılında doların altına çevrilebilirliğine, 1973 yılında ise sabit kur sistemine son verilmiştir. Fakat ABD hala sistemin motor gücüdür. Hegemon konumunun siyasi ve askeri dayanakları bakımından pozisyonlarını korumaktadır. Ne var ki iktisadi cepheye biriken sorunlar ABD'nin geleceği hakkında kuşku yaratmaktadır. İşin genelde dikkat çekici yönü, sistemin zayıf halkalarını sık sık sarsan yapısal problemlerin giderek gelişmiş kapitalist ülkeleri de pençesine almasıdır.

Sermaye birikimi artık, giderek daha şiddetli bir şekilde ve daha uzun süreler itibarıyla kendini hissettiren sistem krizleri pahasına yol almaktadır. Eğer işçi emekçi kitlelerin büyük mücadelesiyle yerle bir edilmezse, 21. yüzyılda kapitalizmin tarihi, insan yaşamını tehdit eden fevkalade yıkıcı ve uzatmalı sistem krizlerinin tarihi olacaktır.

Günümüzde kapitalist sistem durgunluk eğilimiyle bir türlü baş edemiyor. Çıkışsızlık sermaye dünyasında da yeni tartışmaları ve kamplaşmaları gündeme getiriyor. Mevcut durum kaçınılmaz olarak emperyalist güçler arasındaki rekabeti kızıştırıp askeri harcamaları körüklemektedir.

Eşitsiz ve bileşik gelişme yasası

Zıt yönlü eğilimlerin mücadelesi temelinde yol alan kapitalizm eşitsiz ve bileşik bir gelişme sergiler. Bu üretim tarzı, işletmeler, sektörler ve ülkeler bazında değişik gelişme hızlarıyla yol alır ve bu eşitsizlik kapitalist pazarların genişleyip yayılmasının da çekici gücüdür. Her "ulusal" kapitalizm er ya da geç dünya pazarına yönelmek zorunda kalır ve entegrasyon eğilimi çeşitli ülkeleri iktisaden karşılıklı bağımlılık ilişkileri içine sokar. Ortaya çıkardığı çarpık gelişme süreçlerine ve yarattığı çeşitli sorunlara rağmen, eşitsiz ve bileşik gelişme yasası üretici güçlerin kapitalizm altında ilerlemesini kısırtıcı bir faktör olarak işlev görmüştür.

Zaman içinde pek çok kapitalist ülkede iktisadi bir gelişme kaydedilmiş ve çeşitli ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi derinleşmiştir. Fakat çok açıktır ki, kapitalizmin küresel gelişimi çeşitli ülkeler veya bölgeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmamıştır.

Eşitsiz gelişme yasası aslında tüm insanlık tarihine şu ya da bu ölçüde hükmetmiş olan bir yasadır. Bu nedenle kapitalizm, tarihsel gelişimin farklı halkalarını ve dolayısıyla farklı çelişkilerini yaşayan çeşitli insan topluluklarını, yani tam bir eşitsizlik durumunu kendi hareket noktası olarak bulmuştur. Yaşamın çeşitli alanlarında tarih boyunca eşitsizlik ilişkilerinin egemen olmasına karşın, kapitalizm öncesinde yer alan üretim tarzlarından hiçbirisi dünya ölçeğinde bileşik bir gelişme sürecini yaratma özelliğine sahip değildir. Kısacası, *eşitsiz ve bileşik gelişim yasası* ancak kapitalizme özgüdür. Bu bakımdan eşitsizlik ilişkisi de kapitalizm altında büründüğü özgül yönleriyle ve bileşik gelişme özelliğiyle birlikte ele alınmalıdır.

Marx ve Engels kapitalist gelişmeyi eşitsiz olduğu kadar bileşik bir gelişme süreci olarak değerlendirdiler. Kapitalizmin yerelliği ve ulusal yalıtılmışlığı aşır geçecek ve dünya ekonomisini yaratacak bir üretim tarzı olduğu Marksizm tarafından en net biçimde açıklandı.

Kapitalizm sürekli olarak ekonomik yayılma, yeni topraklara sızma, ekonomik farklılıkların bir ölçüde üstesinden gelme doğrultusunda yol almaktadır. Böylece kendi yağında kavrulan yerel ve ulusal ekonomilerin yerini evrensel bir mali ilişkiler ağı almış, kapitalizm çeşitli ülkelerin birbirlerine *yaklaşmalarına* neden olmuştur. Emperyalizm, ulusal ve kıtasal düzeyde çeşitli ekonomik birimleri eski dönemlere oranla çok daha hızlı ve daha derin bir şekilde birbirine bağlamıştır.

Bir zamanlar Troçki'nin üzerinde durduğu gibi, kapitalizmin küresel gelişimi yani emperyalizm, farklı ulusların ekonomik yöntemlerini, toplumsal formlarını ve gelişme derecelerini geçmişe kıyasla daha benzer hale getirmektedir.

Eşitsiz gelişme yasasının emperyalizm çağında işlemeye başladığını ve böylece tek ülkede sosyalizmin artık pekâlâ imkân dâhiline girdiğini teorize etti Stalin. Bu ve benzeri çarpıtmalarıyla, çeşitli siyasal ve iktisadi gerçeklerin kavranması konusunda tam bir bulanıklık yarattı.

Oysa işin aslı şudur: kapitalist işleyişin yarattığı siyasal çalkantı ve krizlerin çeşitli ülkelere dağılımındaki eşitsiz gelişme nedeniyle, proleter devrim pekâlâ gelişmiş kapitalist ülkelerden önce nispeten az gelişmiş ülkelerde patlak verebilir.

Günümüzde de özellikle çeşitli Latin Amerika ülkelerinin durumunda somutlandığı üzere, emperyalist sistemin zayıf halkaları iktisaden güçlü kapitalist ülkelere nazaran daha kırılabilir bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle de buralarda tüm siyasal ve toplumsal yaşamı altüst eden buhranların, devrimci durumların patlak verme olasılığı yüksektir. Fakat hâsıl olabilecek devrimci durumlar, ancak proletaryanın devrimci bir önderliğe sahip olması koşuluyla muzaffer bir işçi devrimi ve işçi iktidarıyla taçlanabilir. Bu şaşmaz kural bir yana, sosyalizmin inşası ise tamamen ayrı bir konudur. Siyasal alanda vuku bulabilecek eşitsiz sıçramalar, iktisadi gerçeklerin dikeceği engelleri asla kendiliğinden ortadan kaldıramaz.

Troçki'nin ifadesiyle, "*Sosyalist devrimin eşzamanlı olmayan, eşitsiz ve düzensiz niteliği, kapitalizmin eşitsiz düzensiz gelişmesinden kaynaklanır; tek ülkede sosyalizmin inşasının sadece politik olarak değil fakat aynı zamanda ekonomik olarak da imkânsızlığı, çeşitli ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının aşırı gerginliğinden kaynaklanır. ... Çeşitli ülkelerin eşitsiz ya da düzensiz gelişmesi, bu ülkeler arasındaki giderek artan ekonomik bağları ve karşılıklı bağımlılığı sürekli olarak bozar, fakat hiçbir durumda yok etmez.*"

Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasası bir yandan uluslararası planda etkisini gösterirken, diğer yandan ulusal planda da hükmünü icra eder. ... Ülkeler arasındaki eşitsizlik ilişkilerinin yanı sıra, aynı ulus içinde farklı alanlar ve farklı sektörler bakımından da eşitsizlik mevcuttur. Kapitalizm bir yandan *küresel düzeyde* bileşik bir iktisadi sistem oluştururken, diğer yandan eşitsizlik ilişkileri çeşitli düzeylerde yeniden üretilirler. Geri ülkeler ileri ülkelere yetişebilmek için onlardan bilim, teknoloji ithal etmeye, bazı alanlarda hamleler yapmaya çalışırlar. Bu nedenle aynı ulus-devlet içinde geleneksel köylü ekonomisiyle, modern sanayi üretimi; dünya pazarına ihracat yapabilen atılcı büyük ve ileri sanayi kuruluşlarıyla, geleneksel iç pazara yönelik üretim temelinde yapılanmış dağıntı, görece geri ve tutucu imalat kesimleri bir arada var olurlar. Özetle, kapitalizm bir ülke sınırları içinde en geri biçimlerle en ileri tekniği bir araya getirerek son derece çeşitli yapılar üretebilir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerden az gelişmişlere yönelik sermaye hareketi, tekelci gelişimi birincilerden ikincilere taşır ve böylece kapitalizm ulaşılan en son aşamaya has özellikleriyle birlikte çevreye yayılır. Kapitalist gelişimin gecikmeli örneklerinde sıçramalı ilerleyişler kaydedilebilir, fakat bu durum çeşitli kapitalist ülkeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmaz. Görüleceği üzere, kapitalizmin global hareketi tam anlamıyla eşitsiz ve bileşik gelişme özelliğine sahiptir.

Kapitalist hareketin bileşik yönünü ısrarla göz ardı edip yalnızca eşitsiz gelişmeden söz edenlerin siyasal meşrebi bellidir. Böylelerinin, *Üçüncü dünyacı* diye bilinen sınırlı bir muhalif tutumu taşabildikleri görülmüştür. Örneğe, bu siyasal kulvarda ün yapmış Samir Amin ve benzerlerinin görüşleri hatırlanabilir.

Eşitsizlik içinde eşitsizlik

Kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişim yasası temelinde *hiyerarşik* bir yapılanma yaratmıştır. ... Bunlar kadar gelişmiş ve güçlü olmayan kapitalist ülkeler ise orta ve daha alt katmanlarda sırasıyla dizilirler. Bu yapılanma kimi ayrımlarda, "merkez" ve "çevre" ülkeler diye kabaca iki grupta da ifade edilmektedir. Çevre (periferi) olarak adlandırılan grubun içinde yer alan ülkelerin homojen durumda olmadıkları ve aralarında önemli gelişme farklılıkları bulunduğu unutulmamalıdır. Aslında siyasal ve iktisadi analizlerin esenliği için, *orta düzeyde gelişmiş* kapitalist ülkelerle *az gelişmişlerin* birbirinden ayırt edilmesi gereklidir.

Troçki eşitsiz gelişme konusunda önemli bir hususa değinir ve farklı ülkelerin ve kıtaların tarihsel gelişimindeki eşitsizliğin kendi içinde de eşitsiz olduğunu açıklar. ... Farklı bölgelerde etkili olan eşitsizlik ölçüsü de eşitsizdir.

İster "ulusal kalkınmacı" ister "emperyalizme bağımlı" bir çizgi izlenmiş olsun, aslında bir ülkede kapitalist gelişimin hızı o ülkenin sahip olduğu yapısal özellikleri ve tarihsel geçmişiyle yakından ilişkilidir. ... Ulusal pazarın ve sanayinin gelişimi bakımından elverişli bir alt yapının bulunmadığı koşullarda ulus-devlet statüsünün kazanılması, bu nitelikteki hiçbir ülkeye kendiliğinden bir iktisadi sıçrama fırsatı sunmamıştır.

Uzun yıllar boyunca yalnızca birer ucuz hammadde deposu konumunda tutulan veya doğal zenginlikler bakımından pek de şanslı olmayan geri kalmış ülkeler, küresel kapitalist gelişimde henüz nasiplerini alamamışlardır.

Kapitalist sistem bir yanda insanlığın geleceği açısından kıyamet alametleri sergilerken, diğer yanda ise sistemin uzak görüşlü temsilcileri kapitalist işleyiş içinde çözümlenebileceğini umdukları bazı sorunlara çözüm arama telaşı içinde görünüyorlar.

Küresel yoksulluk nedeniyle uygarlığın tehdit altında olduğu. ve yoksullukla mücadele edilmesi gerektiği yolundaki görüşler artık bizzat burjuva medya tarafından dile getirilmektedir. Kapitalist sistemin önde gelen temsilcileri, tam bir iki yüzlülükle, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasının, geri ülkelerde demokrasinin tesisinin veya çevreyi korumanın gezegenimizin en temel sorunları olduğunu belirtmektedirler.

Açlık ve susuzluk içinde kavrulup giden milyonlarca yoksul insanın yaşadığı Afrika ülkelerine daha fazla "yardım" talep edilmesinde veya yoksul ülkelerin (zaten ödeyemeyecekleri belli olan!) borçlarının iptali için "hayırsever" kampanyalar yürütülmesinde ilk bakışta kötü bir taraf yok gibi görünebilir. Fakat "yoksullara yardım" ya da "borçların ertelenmesi" gibi istemlerin bizzat burjuva zirve tarafından "sahiplenilmesi", aslında kapitalist düzene dokunmayan *yatıştırıcı* talep ve kampanyaların gerçek siyasal içeriğini teşhir etmesi bakımından yeterince anlamlı ve düşündürücü olmalı.

Artı-değerin paylaşımında eşitsizlik

Karın kaynağı üretim sürecindeki artı-değer sömürsünde yatar. Kapitalistlerin bir bölümünün diğerlerinden daha fazla kar elde edebiliyor oluşu ise, işçi sınıfından sağılan artı-değerin paylaşımına ilişkin bir sorundur. Marx'ın dediği gibi, bu tür *bölüşüm* sorunları ne artı-değerin doğasını, ne de onun kapitalist birikimin kaynağını oluşturduğu, gerçeğini değiştirir.

Piyasadaki rekabet, eşitsizlikleri eşitleme doğrultusunda genel bir eğilim yaratır. Ancak buna rağmen toplam kar, sermaye grupları arasındaki güç dengesine göre eşitsiz dağılır. Daha güçlü olanlar yatırırları sermayeye oranla daha yüksek bir kir oranı elde etmiş olurlar. İşte bu anlamda, yani zayıftan güçlüye aktarılan ve böylece ortalamanın üstüne çıkan bir tekel karından söz edilebilir.

Emperyalist kapitalizm sermayenin dolaşımına global bir nitelik kazandırmıştır. Nitekim sermaye baronları da, daha Bretton Woods anlaşmasından başlayarak günümüzdeki IMF ana sözleşmesine dek, ulus-devletlerin sermayenin serbest dolaşımı önüne çıkartabileceği engelleri ortadan kaldıracak düzenlemeler peşinde koşmuşlardır. Gelişmiş ülkelerin sermaye sahipleri, ucuz emeğin olduğu ülkelere serbestçe nüfuz edip daha çok kar elde edebilmenin yollarını yaratmışlardır. Fakat konu emeğin serbest dolaşımı olduğunda iş tamamen değişir. Bu kez ulus-devletlere bölünmüşlük olgusu da, göçmen işçilerin serbest geçişini yasaklayan veya frenleyen ulusal sınırlar da, yaşayan gerçekler olarak karşımıza çıkarlar. Hatta dünya genelindeki olumsuz durum bir yana, AB içinde bile emeğin serbest dolaşım hakkı, üye ülkelerin gelişmişlik düzeyine koşut biçimde tanınmakta ve sonuçta şu ya da bu şekilde sınırlanmaktadır. Kapitalizm sermayeye büyük bir hareket serbesfisi kazandırırken, emeğin serbest dolaşımı önüne gerçekten de sayısız engeller diker. Kapitalizm altında ilerleyen küreselleşmenin sağladığı bazı yararlar, emek ve sermaye cephesine hiç de eşit biçimde dağılmamaktadır. Kapitalist gelişme sermaye dolaşımına ve üretim sürecine kaçınılmaz olarak uluslararası bir karakter kazandırır ve ülkeler arası çok yönlü ilişkileri geliştirirken, işçi sınıfı hareketine ve onun örgütlerine asla kendiliğinden bir ilerleme vaat etmez.

Büyük tekeller tüm dünyayı kendi "çiftlikleri" haline getirerek, dilediklerinde üretimlerini ücretlerin alabildiğine düşük olduğu bölgelere kaydırıyorlar. Çeşitli ülkelerdeki kapitalist üretim süreci ulusal niteliğini yitirip evrenselin bir parçası haline gelmekte ve işgücü sömürsü de böylece küreselleşmektedir. İşçi sınıfı açısından patronun uyruğu hiçbir önem taşımamaktadır. Kapitalist üretim süreci, dünya işçilerinin küresel ölçekte yarattığı toplam artı-değerden çeşitli ülkeler burjuvalarının güçleri oranında pay aldıkları bir süreç niteliği kazanmıştır.

Gelişme dereceleri farklı olan kapitalist ülkeler arasındaki değişime egemen olan yasa, *eşit olmayan değerlerin* değişimidir. Daha iyi durumdaki ülke bu değişimde daha az emeğe karşılık daha fazla emek elde etmiş olacaktır. Aradaki farkın, emek ile sermaye arasındaki her değişimde olduğu gibi, belli bir sınıf tarafından cebe indirileceğini belirtir Marx. Yani burada söz konusu olan bir "ulusal sömür" değil, *sınıfsal* sömürdür. Eşitsiz değişim ilişkileri nedeniyle, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfı, az gelişmiş ülkeler işçi sınıfını sömürmüş olmamaktadır. Değer transferi, dünyanın neresinde olursa olsun esasen burjuvazinin hesabına geçmektedir.

Bu durumun bir sonucu olarak güçlü tekeller işçi sınıfı karşısında diğerlerine oranla çok daha yüksek bir pazarlık gücüne ulaşmakta ve işlerine geldiği takdirde görece iyi bir ücret politikası da izleyebilmektedirler.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde işçi sınıfının yarattığı artı-değere yalnızca yabancı patronlar değil, öz be öz yerli patronlar hem de seve seve el koyuyorlar. Kapitalist sömürü sınıfsal bir sorundur, ulusal değil. Ülkeler değil, işçi sınıfı sömürülüyor.

Proletaryanın "ulusal çıkarları savunma" veya "yurtseverlik" adına kendi bağımsız mücadele çizgisini savunmaktan geri durmaması için, bu gerçeklerin sınıfa öncelikle kavratılması gerekiyor. Bu noktada yanı sıra ayak direyen ulusalcı küçük-burjuva siyasetler ise, "devrimciliği" burjuvazinin iç çelişkileri üzerine inşa etmek gibi bilinç bulandırıcı ve uğursuz bir işlev görmeye devam ediyorlar. ... *Komünist Manifesto*'dan itibaren vurgulandığı gibi, olmayan bir şeyi işçilerin elinden alamazsınız, "işçilerin vatani yoktur"! Ancak işçi devrimi ve işçi demokrasisi sayesinde dünyanın her karış toprağı, emeğiyle yaşamını üreten tüm insanlığın barış ve mutluluk içinde paylaştığı bir yere dönüşecektir.

Geri mi bıraktıyor?

Eski iktisadi yapı ve alışkanlıkların tasfiyesi ve yeninin inşası, dünya genelinde de kapitalist ilerleyişin plansız ve anarşik doğası temelinde gerçekleşmiştir. ... Dünyanın iktisaden geri coğrafyalarında yaşanan kapitalistleşme süreçleri ise, bu gelişimi kendi doğal evrimi içinde yaşayan Batılı ülkelere nazaran çok daha eşitsiz ve orantısız ilişkiler yaratmış ve çekilen acılar da bir o kadar fazla olmuştur. Oldukça durağan veya Asyatik bir tarihsel geçmişe sahip bölge ve ülkelerde, kapitalizmin, onu bizzat içinden çıkaran Batı toplumlarına oranla çarpık bir gelişme süreci olarak tezahür etmesinin nedeni budur.

Geçmişte sömürgeci ülkelerin, sömürge ve yarı-sömürge konumundaki ülkelere ucuz hammadde deposu olarak baktıkları sürece buralarda anlamlı bir sanayileşme atılımının kaydedilmediği doğrudur. Bu durumun bir sonucu olarak sömürge sahibi ülkeler, ucuz hammadde, ucuz enerji, ucuz işgücü temin edebilmişler ve eşitsiz gelişmenin nimetlerinden alabildiğine yararlanmışlardır. Fakat gerçeklik yalnızca bundan ibaret değildir. Sömürgeci işleyişten farklı olarak emperyalist kapitalizm, vaktiyle kapitalist gelişmeye sahne olmayan ülke ve bölgeleri bile zamanla kapitalist işleyiş içine çekme eğilimindedir. Bu tarz bir kapitalistleşme, erken sanayileşen ülkelere nazaran iktisadi ve toplumsal sürece son derece *çelişkili* ve *sancılı* bir nitelik kazandırır; ama yine de üretici güçleri ilerletici bir işlev görür.

Emperyalist ülkelerin kendi nüfuz alanlarına giren bölgeleri iktisaden sürekli geri konumda bırakmaları, uzun vadede dönüp kendilerini vuran ve tıkanıklığa sürükleyen bir etmen olurdu. Emperyalist güçler, dünyanın bütününde daha önce el değmemiş alanları kapitalizme açmak, sanayileşme sürecini buralarda da şu ya da bu tempoda ilerletmek ve zamanla tüm bölgeleri daha derinlemesine biçimde kapitalist işleyişe dahil etmek ihtiyacı içindedirler. Bu ihtiyacın hangi ölçüde ve tempoda giderilebileceği ya da yaşamın bin bir çelişkisi nedeniyle iktisadi zorunlulukların kendilerine nasıl da eşitsizlikler içinde yol açabileceği gibi gerçekler, son tahlilde kuralı değiştirmez. Nitekim kapitalizmin çeşitli ulusları kendi ilişkiler ağına çekmesi neticesinde, bir zamanlar kapitalizm öncesi üretim tarzlarının egemen olduğu çok sayıda irili ufaklı ülke kapitalistleşmiştir. Böylece kapitalist üretim süreci giderek tam bir uluslararası veya son dönemlerin geçerli tabiriyle *küresel* karakter kazanarak ilerlemiştir.

Gelir dağılımında bozulma

Başına küresel sıfatı getirilsin ya da getirilmesin kapitalizm işte budur. Bir yandan üretici kitlelerin gelir ve yaşam düzeyinde geçmişe oranla bir ilerleme sağlayabilir, diğer yandan tüm kapitalist ülkelerde farklı gelir grupları arasındaki eşitsizliği büyütür. En zengin kapitalist ülkeler de dahil, kitleler kapitalizmin getirdiği *nispi yoksullaşmadan* kaçıp kurtulamazlar. Gelirlerinde görünürde bir ilerleme kaydettiklerinde bile, işçilerin üretici güçlerdeki gelişmeye kıyasla artan ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyleri geriler. Küreselleşmeyi, yalnızca yoksul ülkelerde gelir dağılımını bozan bir olgumuşçasına ileri sürmek ne gerçeklerle, dolayısıyla ne de Marksizm'le bağdaşmaktadır. Kapitalist gelişimin genelde zenginlik dünyasıyla yoksulluk dünyası arasındaki uçurumu derinleştirdiği Marksizm'in en önemli tespitlerinden biridir.

Küçük-burjuva eleştirilerin açmazı

Marksizm'in çarpıtılmadan gelecek kuşaklara taşınabilmesinin başlıca kilometre taşlarından olan Lenin, kapitalizmin geçmişe kıyasla ilerletici tarihi misyonuna dikkat çekmiştir. Büyüyen bir ulusal ve uluslararası pazar için üretim, açıktır ki iktisaden geliştirici bir rol oynar. Gerek ülke içindeki gerek ülkeler arasındaki ticari ilişkiler zamanla yoğunlaşır. Kaydedilen teknik ilerleme ve büyük ölçekli üretimin yaygınlaşması neticesinde eski nüfus yapısı ve sınıfsal bileşim hızla değişir. Kapitalist gelişim, ataerkil yaşamın eskimiş geleneklerini yıkıp geçerken, aynı zamanda modern işçi sınıfını yaratır. İhtiyaçların çeşitlenmesi ve yaşam tarzının modernleşmesiyle birlikte üretim süreci ve üretime katılanlar toplumsallaşır. Kapitalizm altında gerçekleşen bu değişim, aslında insan yaşamını geçmişten geleceğin sınıfsız toplumuna doğru taşıyan bir tarihsel ilerlemedir. Lenin'in belirttiği gibi, kapitalizmin ilerici tarihsel rolü iki kısa önermede özetlenebilir: "toplumsal emeğin üretici güçlerindeki artış ve o emeğin toplumsallaşması."

Kapitalizmin ilerletici rolünü kabul etmenin kapitalizmi savunmak anlamına geleceğini iddia eden Narodnikler, bu yanlış görüşlerini yaymak için her türlü çabayı harcamışlardır.

Sovyetler Birliği ve benzerlerindeki bürokratik rejimlerin çöküşü, aslında bu ülkelerin dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesi önünde esaslı bir engel bulunmadığını açığa çıkardı. Bu husus bugünün kapitalist Rusya'sıyla kanıtlanmış bulunuyor.

Sömürgecilik mi hortluyor?

Kapitalizm ayrıca Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu örneklerinde görüldüğü üzere, eski dönemlerin imparatorluklarına son vererek ve bu coğrafyaları da kapitalist ilişkiler sistemine katarak yol aldı. Yeni bölgelerin kapitalist sistemin işleyişine dahil edilmesi için artık mutlaka sömürge veya yarı-sömürge statüsüne indirgenmeleri gerekmeyecekti. Emperyalizmin sömürgecilikten farklı bir aşama olduğu, zamanla eski sömürge ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte çok daha net biçimde kavranabilir hale gelecekti.

Siyasal bağımsızlığını kazanmış ve kendi ulus-devletini kurmuş ülkelerin iktisadi açıdan gelişmiş kapitalist ülkelere kaçınılmazlıkla bağımlı oluşlarından, tamamen yanlış siyasal görüş ve sonuçlar türetilmiştir. Kapitalizmin emperyalist yayılmacılığını yıllar boyunca sömürgecilik ekseninde ele alan yanlış görüşler, şimdilerde de küreselleşme tartışmaları bahanesiyle yeniden üretilmektedirler.

Nedense, küreselleşmeyi sömürgeciliğin yeniden hortlaması şeklinde açıklamaya çalışan yanlış fikirler oldukça rağbet görüyor. Küresel kapitalizmin en saldırgan ülkesi olarak sivrilen ABD, *sömürgeci imparator* olarak lanse ediliyor. Marksizm'den nasibini almamış bu sözde globalizm karşıtlığı, kapitalist küreselleşmenin karşısına onu aşacak bir alternatif dikmekten acizdir. Küreselleşme karşısında ulusal ve yerel çıkarların savunulmasında ısrar, kapitalizme gerçek anlamda muhalefet etmemek ve onun bir biçimde muhafazasını istemek anlamına gelir. ... Kapitalizme temel döşeyen *devletçi* veya yerli burjuvazinin çıkarlarını savunan *ulusalcı* ya da kapitalizmin orasını burasını çekiştirerek sözde düzeltmeye çalışan *reformcu* siyasetler, işçi ve emekçi kitleleri asla kurtuluşa götüremez. Bu tür siyasetlerin hiçbiri, yoksul ve sömürülen kitleleri daha iyi bir toplumsal düzene kavuşturamaz. Kurtuluş isteyen, gözünü geleceğe, yani kapitalizmi yıkacak işçi devrimine ve sosyalizme geçişi mümkün kılacak işçi iktidarına dikmek zorundadır.

Emperyalist güçlerin dünyada yeni nüfuz alanları oluşturma ve var olanları yeniden paylaşma çabası, sömürgeciliğe geri dönüş veya sömürgeciliğin hortlaması anlamına gelmiyor. Büyük kapitalist güçlerin dünyaya egemen olma, çeşitli ülkeleri siyasi ve iktisadi açıdan kontrol edebilme arzusu yalnızca sömürge imparatorlukları dönemine özgü değildir. Kapitalizm, doğası gereği, her zaman daha geniş pazarlara ulaşmayı, dünyaya yayılmayı ister. Ve dünyaya derinlemesine yayılma potansiyelleri bakımından, emperyalizm dönemi sömürgecilik dönemine oranla kapitalizmin daha ileri bir aşamasıdır. Kapitalist üretim tarzı dünya ölçeğindeki gerçek yayılma olanağını, tekelleşerek, emperyalistleşerek elde etmiştir. Bu gelişim yasasının bilincinde olan ünlü İngiliz siyasetçileri, bir zamanlar "emperyalistleşin" öğüdünü verip duruyorlardı. Bugün Türkiye benzeri ülkelerde finans oligarşisi, dünya ekonomisi içinde daha güçlü bir pozisyon elde edebilme ihtirasını "küreselleşin" komutuyla dile getiriyor.

Yeniden paylaşım savaşlarının ve bu savaşlara eşlik eden işgallerin amacı, sömürgecilik döneminde görüldüğü gibi toprak *ilhak* etmek değildir. Emperyalist güçler yeniden paylaşım savaşlarını, bu topraklardaki ulus-devletlere tamamen son vermek ve onları sömürge statüsüne indirmek üzere yürütmüyorlar.

Çağımızda büyük kapitalist ülkelerin tutkusu sömürgecilik değil emperyalist yayılmacılıktır. O nedenle bu ülkeler tam da emperyalist aşamanın özelliklerini sergiler biçimde, kendi nüfuz alanlarını genişletip pekiştirmek amacıyla buralarda yeni siyasal biçimler oluşturma derindedirler. Rakip emperyalist güçler, etnik, dinsel, mezhepsel ve ulusal ayrımlar temelinde birden fazla parçaya bölünebilen coğrafyalarda yeni ulus-devletler yaratabilirler. Ortadoğu gibi istikrarsız bölgelerde, vaktiyle sınırları harita üzerinde cetvelle çizilmiş ulus-devletlerin sayısı değişikliğe uğrayabilir. Fakat bu tür gelişmelerle emperyalist yayılmacılığın doğası değişmiş olmaz. Emperyalist güçler açısından hedef, yeniden paylaşım konu olan nüfuz alanlarında kendilerine bağlı hükümetler kurabilmek, siyaseten kontrol altına alınmış bölgelere kendi çıkarları doğrultusunda bir kapitalistleşme götürebilmehtir.

Altını çizmeliyiz ki, dünya ölçeğinde yayılan kapitalizm aslında yerelliğin ve ulusallığın aşılması imkânını yaratmıştır. İrili ufaklı kapitalist ülkeleri eşitsiz ilişkiler temelinde birbirine bağlayan küreselleşme, az gelişmiş ülkeleri yatılılmışlıktan kurtarıp dünya ekonomisine entegre ederek yapısal bir değişime de neden olmaktadır. Kapitalizmin egemenlik alanını genişletmesi, dünya pazarlarının coğrafi olarak genişlemesi ve varolanların *yeni* ihtiyaçlar yönünde dönüştürülmesi anlamına gelir. Kapitalizm durağan ve bulduğuyla yetinebilecek bir ekonomik sistem değildir. Ve asıl önemlisi, geri iktisadi yapıların küreselleşen kapitalizmin etkisiyle çözülmesi ve dünya sistemine eklemlenmesi, tarihsel açıdan hiç de işçi sınıfının yolunu tıkayan bir gelişme eğilimi değildir. Zira insanlığın kurtuluşu küresel gelişimin durdurulmasını değil, kapitalist küreselleşmenin sosyalist küreselleşmeyle aşılmasını zorunlu kılıyor.

Çarpıtmalara dikkat!

İktisadi temelden yükselen dayatmaların fiiliyata dökülmesinde, ulus-devletlerin güttüğü siyaset ve çeşitli güçler arasındaki çatışmalar, savaşlar belirleyicidir. ... İktisadi temelden kaynaklanan zorunluluklar, bu ülkelerde hükümet değişikliklerine pek de bağılı olmaksızın genel ve uzun dönemli siyasi stratejilerin biçimlendirilmesini dayatmaktadır. ... Burjuva partileri arasında geçmiş dönemlere özgü sağ-sol ayrımı önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Günümüzde ABD'nin Avrasya ölçeğinde egemen kılmaya çalıştığı yeniden paylaşım planı, esasında yalnızca Bush'un "neo-con"lar yani yeni-muhafazakârlar diye tanımlanan takımının hesaplarıyla sınırlı değildir. Büyük Ortadoğu Projesi (ya da yenilenmiş ismiyle Genişletilmiş Ortadoğu Projesi) bazı nüanslar bir yana, genelde Amerikan finans kapitalinin arzularını yansıtmaktadır.

Yeniden paylaşımına konu olan bölgelerde yer alan çeşitli ulus-devletlerin veya Şii/Sünni, Türkmen/Kürt gibi farklı güç odaklarının kendi çıkarlarını korumak amacıyla şu ya da bu yönde harekete geçtikleri ve geçecekleri aşikârdır. Dolayısıyla bu değişik etken ve güçlerin olayların gidişatı üzerindeki etkisi kuşkusuz hepten ihmal edilemez. Fakat yine de, kapitalist sistem içinde kalındığı sürece iktisadi ve askeri açıdan güçlü pozisyonların baskın çıkacak karakterini asla unutmamak gerekiyor.

Ulusal kurtuluş mücadelelerinin yaratabileceği sonuçlara ilişkin abartılı ve yanlış görüşler, esasen kapitalizmin emperyalist aşamasının sistemin işleyişinde yarattığı değişimin inkârına dayanıyor. Devrimci Marksizm'in **emperyalizm** çözümlenmesi lâfzen kabul edilse bile, içerik olarak genelde aynen sömürgecilik gibi ele alınıyor. Sınıfsal sorun gölgelenerek ulusal sorun ön plana çıkartılıyor. Buradan hareketle kapitalist sistemin az veya orta derecede gelişmiş bölge ve ülkeleri sanki sınıflar üstü bir "ezilenler diyarı" ilan ediliyor. Emperyalist güçlere iktisaden bağımlılık olgusu sömürge statüsü ile bir tutulup, siyasi bağımsızlığını kazanmış ülkelerde başta gelen sorunlar hala ulusal kurtuluş mücadeleleri kapsamında değerlendiriliyor.

Böylece bu tür kapitalist ülkeler burjuvazisi de, emperyalist güçler karşısında korunup desteklenmesi gereken bir tür "ezilen unsur" düzeyine terfi ettirililmektedir.

Dikkatli olmak gerek! Zira bugün de emperyalist güçlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelere yönelik stratejilerinin karşısına devrimci bir alternatif dikmek yerine, işçi ve emekçi kitleler ulusal kurtuluşçuluk çerçevesini aşmayan kısır bir döngüye hapsedilmek isteniyor. Emperyalizmin ulusal kurtuluş mücadeleleriyle yenilgiye uğratılabileceği iddiası, yaşamın içinde asla doğrulanmayan, uğursuz ve gerçek dışı bir iddiadır. Toplumsal devrim mücadelesine dönüşmeyen bir ulusal kurtuluş mücadelesi, siyasal bağımsızlık hakkını elde ettiğinde dahi burjuva çözüm çerçevesini aşmış olmaz. Kendi ulus-devletini kurma hakkını elde eden ve de kurmaya girişen bir *ezilen ulus burjuvazisinin* gözünü nereye dikeceği çok açıktır. Hiç uzağa gitmeye gerek yok, Kuzey Irak'ta Kürt bağımsızlık hareketinin başını çeken Barzani ve Talabani liderliklerinin tutumu ortadadır.

Ulus-devlet örgütlenmesi üzerinde yükselen kapitalizmin, bir zamanlar sömürge statüsünde tutulan ülkelerde ulus-devletlerin kurulmasıyla *esastan* bir problemi yoktur. Gerçi Türkiye'de örneklendiği üzere ezen ulusun devlet kurucu bürokrat burjuvalarının, adeta yıllardır kendi varlık nedenlerinin simgesi haline gelen kırmızıçizgilerde ısrarı çeşitli çatışmalara neden olabilir, olmuştur da. Ama kapitalist ilişkilerin son tahlilde bu bürokratları da hizaya getirecek olan baskın karakteri asla küçümsenemez. Nitekim zaman içinde pek çok eski sömürge ülkede yeni ulus-devletler kurulmuştur. Ezilen ulusların bir bölümü yürüttükleri mücadeleler sonucunda siyasal bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Bu nedenle ulusal sorunun kapitalizm altında çözümünün asla mümkün olmayacağını iddia etmek gerçeklerle bağdaşmaz. Ama kuşkusuz ki çözümden çözüme fark vardır.

Günümüzde ABD'nin Irak'ı işgali temelinde gelişen olaylar sonucunda Kürtleri kendi kaderlerini tayin hakkını burjuva çerçevede kullanmaları, yeni Irak yapılanmasında kurucu bir unsur olmaları veya federalizm isteklerini kabul ettirmeleri de bir çözümdür. Ne var ki bu tür çözümler her zaman rakip kapitalist güçlerin pazarlık kozu olmaya mahkûm olacaktır. Öte yandan, bir ulusal sorunun çözümleri burjuva kapsamda kaldığı sürece, onu temsil eden ulusal hareketin şu ya da bu emperyalist güçten destek alması kendince gayet mantıklıdır. Böylece bir ulusun kendi kaderini tayin hakkı, pekâlâ o ulusun burjuva kesimlerinin öncülüğünde yeni bir ulus-devletin kurulmasıyla sonuçlanabilir, nitekim sonuçlanmıştı da.

Ama unutmayalım ki, bu tür bir gelişme kapitalizmin yarattığı ve körüklediği ulusal bölünmüşlükten kaynaklı sorunları tamamen ortadan kaldırmaya asla muktedir olmayacaktır.

Sermayenin çok yönlü hareketi

Kapitalizmin sömürgeci yayılmacılık dönemine, büyük güçlerin daha geniş sömürgeler elde etme ihtirasının körüklediği savaşlar ve toprak ilhakları eşlik ediyordu. Bu döneme damgasını basan iktisadi özellik, dış pazarlara artan meta ihracı, sömürgelerden ucuz hammadde ithali ve dünya ticaretinde üstün bir konum elde etme arzusuuydu. Fakat kapitalizmin emperyalist aşamaya yükselmesiyle birlikte sermaye ihracı büyük bir önem kazandı. Bununla birlikte, meta ihracındaki ve dünya ticaretindeki gelişme de kuşkusuz son bulmadı. Zira bu gibi unsurların olmadığı bir kapitalizm mümkün değildir. Ne var ki gelişmiş kapitalist ülkelerde ortalama kar oranı düştüğünden, sermaye daha karlı olacağı yatırım alanları arayışı içinde az gelişmiş bölgelere akmaya, buralarda da kapitalist bir işleyişi kamçulamaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dikkat çeken olgulardan biri de, ABD, Avrupa ve Japonya gibi gelişmiş kapitalist ülke veya bölgeler arasındaki ekonomik ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılığın artışı oldu. Dünya ticareti ve sermaye hareketi içinde gelişmiş kapitalist ülkelerin tuttuğu yer büyüdü. Bunun başlıca nedenlerinden biri, sermayenin aşırı riskli gördüğü

yerlerden kaçıp kendini sağlama almayı yeğlemesiydi. Bir zamanların sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinde tutuşan ulusal kurtuluş mücadeleleri, genelde bu tür bölgelerde risk faktörünü değişikliğe uğratmıştı. Ayrıca, yeni kurulan ulus-devletlerin izlediği ulusal kalkınmacı politikalar ve zaman zaman başvurdukları millileştirmeler, emperyalist sermayece ciddi bir istikrarsızlık kaynağı addedilmekteydi. Emperyalist metropoller açısından bu tür ülkeler, büyük sanayi yatırımları bakımından tekin olmayan, güvencesiz ortamlar olarak değerlendiriliyordu.

Zamanla, nispeten yerinde sayan az gelişmiş ülkelerle büyük bir gelişme potansiyeli taşıyan az gelişmiş ülkeler arasındaki ayırım netleşti. İktisadi gelişmede hızlı sıçramalar kaydetmeye başlayanlar kapitalizm temelinde yol aldıkça, bu ülkelerde burjuvazi dünya kapitalist sistemine iyice eklemelenmeyi şiddetle arzular hale geldi. Önde gelen emperyalist ülkelerin birbirleriyle geliştirdikleri bağların yanı sıra, bunların yeni yükselişler kaydeden orta gelişkinlik düzeyindeki ülkelerle iktisadi ilişkileri de yoğunlaştı.

ABD'nin hegemon konumunun pekişmesiyle birlikte dünyanın pek çok bölgesinde Amerikan emperyalizminin borusu öter hale gelmişti. Ancak bu durum hiçbir zaman diğer emperyalist güçleri tamamen devreden çıkarmadı. Emperyalist ülkeler nüfuz alanlarını güçleri oranında aralarında paylaştılar. Zira emperyalist işleyiş kolonyalizmden farklıdır ve hiçbir emperyalist ülke hiçbir bölgede diğerlerini *mutlak* anlamda dışlayan bir egemenlik tesis edemez.

Dünyadaki güçlü finans kapital grupları, büyük tekeller, yerküremizin pek çok noktasını son derece karmaşık ilişkiler ağıyla sarmaladıkça, *rekabet içinde birliktelik* olgusu da çok daha derin ve çelişkili bir karakter kazandı.

80'lerin sonu ve 90'ların başında "sosyalist" bloğun çöküşüyle birlikte, kapitalist sistemin yayılma iştahıyla göz dikeceği yeni ve büyük bir alan açılmış oluyordu.

Kendinden önce yer alan üretim biçimlerine oranla insan topluluklarının iktisadi yaşam koşullarını geliştirip iyileştiren bu sistem artık köhnemiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel vb. boyutlar içeren çeşitli kıyaslamaları geçmişe oranla değil, geleceğe oranla yapmamız gerekiyor.

Emperyalizm ötesi yeni bir aşama mı?

Marksist çözümleme, kapitalizmin emperyalist aşamasının bu sistemin son evresi olduğunu göstermiştir.

Sermaye karını maksimize edebilme dürtüsü içinde maliyetlerin düşük olabileceği alanlara kayarken, bir yandan da büyük tekeller arasındaki çeşitli evliliklerle çokuluslu tekeller gelişir. Sermaye belirli ellerde toplaşarak yoğunlaşır ve merkezileşir. Böylece küreselleşen kapitalizm ücretli emeğin sömürüsünü de giderek küreselleştirir. Farklı gelişme düzeyindeki kapitalist ülkeler arasındaki eşitsizlik uçurumu kapanmaz, ama geriden gelen ülkelerin de iktisadi gelişme düzeyi yükselir. Bunların da diğer kapitalist ülkelerle çok yönlü ilişkileri yoğunlaşır ve derinleşir. Çeşitli ülkeler burjuvaları, dünyada yaratılan toplam artı-değerin paylaşımında rekabet içinde birlikte hak sahibi olurlar. Toplam artı-değer, neticede tıpkı bir ulus-devlet içinde olduğu gibi global düzeyde de sermayelerin büyüklük ve güçlerine göre bölüşülür.

Kapitalizmin kendiliğinden çökeceği yolundaki görüşlerin aslında Marksizm'le bir ilgisi yoktur. "Can çekişen kapitalizm" ve benzeri nitelermeler, kimilerince çarpıtıldığı üzere bugünden yarına kesinleşecek mutlak sonuçlara değil, yalnızca tarihsel gidişata işaret etmektedirler. Lenin veya diğer devrimci Marksistler, emperyalizmle son aşamasına yükselen kapitalizmin, gelişimin diyalektik yasası gereği bir iniş eğilimi sergileyeceğine dikkat çekmişlerdir. Marksist değerlendirme, dünya kapitalizminin şu ya da bu sistem kriziyle birlikte ansızın çökeceği veya artık hiçbir yeni genişleme ya da gelişme kaydetmeyeceği anlamında bir "çöküş" teorisi değildir.

Bugün emperyalist güçler yalnızca aşına rakip güçlere karşı değil olası rakiplere karşı da önlem almak istiyorlar.

Egemen devlet bürokrasisinin tepeden kontrolünün sağladığı baskıcı bir siyasal istikrar altında Çin kapitalizmi gerçekten pek çok alanda dev adımlarla ileriye koşmaktadır. Bu yükselen konumuyla dünya dengelerini etkileyecek olan Çin, bugün önde görünen ABD-AB rekabetini ikinci plana itip ABD karşısına dikilecek başlıca emperyalist güç olmaya adaydır.

Emperyalizm çağı, kapitalist dünyada görece istikrarın, nihayetinde sistemin tek bir hegemon güç altında biçimlenmesi sayesinde gerçekleşebildiğini göstermektedir.

Bu gerçeklik, sistemin bütününde yalnızca hegemon ülkenin mutlak iradesinin geçerli olacağı anlamına gelmiyor elbet. ABD emperyalizminin uzun yıllardır devam eden tartışılmaz üstünlüğüne rağmen, diğer emperyalist ülkeler de kuşkusuz şu ya da bu ölçüde güç ve söz sahibi olmuşlardır. Ama kritik durumlarda, son tahlilde hegemon gücün belirleyiciliği altında bir uzlaşmaya varılabilir. Emperyalist-kapitalist sistemin yapısal özellikleri, sistemin bekası için bu tür bir işleyişin devamını gerektiriyor. Kapitalizmin birden çok hegemon güç temelinde alt sistemlere bölünmesi, rekabeti tamamen kontrolden çıkarır ve rakip bloklar arasındaki çatışmaları sistemi ölümcül tehlikeye sürükleyecek bir düzeye

yükseltir. Böyle bir durum ise kapitalizmi bugünkünden farklı tanımlanması gereken yeni bir denge durumuna değil, olsa olsa sonu belirsiz *kaotik* bir duruma sürükleyebilir.

Ulus-devlet aşıyor mu?

Kapitalizm sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi temelinde yol aldığından, dünya ekonomisinin kontrolü giderek daha az sayıda fakat daha büyük ölçeklerdeki çokuluslu tekellerin eline geçiyor. En önde gelen yirmi çokuluslu tekelin toplam cirosu, sekseni aşkın devletin gayrisafi milli hasıla toplamından büyüktür. Tekelci sermaye ulus-devlet sınırlarını aşan bir hareketlilik sayesinde, ulus-ötesi bir yapılanma ve statü kazanmıştır. Bu gelişme, ulusal sınırların varlığını *iktisadi anlamda* kuşkusuz önemsizleştirmektedir. Ama siyasal ve toplumsal alan, iktisadi gelişmelere hiçbir zaman çatışmasız ve kendiliğinden biçimde, sorunsuzca ve eşzamanlı olarak boyun eğmemiştir, eğmez de.

Önemli bir tartışma konusu merkezileşme eğilimine ilişkindir. Aralarındaki rekabete rağmen emperyalist ülkeler çeşitli alanlarda üst birlikler oluşturuyorlar. Böylece kapitalist sistem, ihtiyaç duyduğu merkezi bir işleyişi ulus-devlet engeline rağmen bir ölçüde sağlayabiliyor. ... Merkezileşme eğilimi, aynı zamanda, insanlığın ulus-devletler temelinde parçalanmışlığına son verecek olan dünya proleter devriminin ihtiyaç duyduğu nesnel zemini de döşemiştir. Kapitalizmin üretici güçlerin kullanımını merkezileştirmesi, bu sömürücü ve baskıcı düzenin aşılp sosyalizmin inşasının başarılmasını mümkün hale getirmiştir. İşte bu nedenle, Marx'ın da belirttiği gibi, burjuvaziye merkezileştiren gelişme bir bakıma işçilerin de yararındadır.

Reformist çizgi, işçi sınıfının kapitalizm altında gerçekleşenle yetinmesini empoze ediyor.

Birlik ihtiyacı, sermayenin rakiplere karşı daha güçlü olma ihtirasından kaynaklanıyor, ama böyledir diye de ulus-devletler kendiliğinden yok olmuyor. Ulus-devlet formu sermayenin dünyasal hareketiyle ne denli bağdaşmaz görünürse görünsün, çeşitli kapitalist ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları, hatta aynı üst birlik içinde yer aldıklarında dahi ortadan kalkmamaktadır. Dolayısıyla sermayenin ulus-devlete duyduğu ihtiyaç da son bulmamaktadır. Günümüzde AB içinde yer alan bazı Avrupa ülkelerini birbirinden ayıran sınırlar sanki yok olmuş gibi görünse de, bu ülkelere ait ulus-devletler hala yerli yerinde duruyorlar.

Günümüzde çarpıcı biçimde yaşandığı üzere, sermayenin *dünyasal hareket serbestisine sahip olma arzusu* ile rekabet karşısında *ulus-devletin koruyuculuğuna sığınma ihtiyacı* çatışmaktadır.

Küreselleşme, liberal burjuva yazarların abartılı yorumlarında yansıtıldığı şekilde, farklı sermaye gruplarının ulusal aidiyetlerini ve icabında sığındıkları ulusal limanlarını tamamen ortadan kaldırmıyor. ... Örneğin ulus-ötesi ölçekte hareket eden büyük tekellerin bir kısmı, çokuluslu değil de pekâlâ tek uluslu olabiliyor.

1945 Birleşmiş Milletlerin kuruluşu sırasında 56 olan devlet sayısı, zaman içinde sömürge imparatorluklarını dağılması ve yeni ulus-devletlerin kurulması veya bazı ülkelerin bölünmesi neticesinde 90'ların sonunda 200'ü aşmıştır.

Ulus-devlet biçimlenmesi ve *özel mülkiyet* olgusu, üretim araçlarının özgürce toplumsallaşabilmesinin önündeki başlıca bariyerlerdir. Kapitalizm altında üretici güçler bu bariyerlerle boğuşarak yol almaktadırlar. Ancak yine de, ne küreselleşme ulus-devletleri ortadan kaldırabilir ne de diyelim anonim şirketlerin yaygınlaşmasıyla mülkiyet toplumsallaşır. Öte yandan, kapitalist gelişmenin üretici güçleri ulus-devlet ve özel mülkiyetin aşılmasını zorunlu kılacak derecede geliştirmiş olduğu da tamamen doğru bir tespittir. Ama bu doğru tespit ulus-devletsiz ve özel mülkiyetsiz bir kapitalizmin olabileceğini değil, kapitalizmin sosyalizm doğrultusunda aşılmasının nasıl da zorunlu hale geldiğini kanıtıyor.

Bunun dışında, iktisadi kararların alınmasında tek tek ulus-devletlerin etkisinin azaldığı, bölgesel veya üst-birliklerin daha çok söz sahibi olduğu da düşünülebilir. Ancak tüm bu eğilimlere rağmen, burjuvazinin kendi ulus-devletine duyduğu ihtiyaç devam etmekte ve hatta sınıflar savaşının görece sakin dönemlerine oranla bugün ulus-devletler yeni görev ve yetkilerle donatılmaktadırlar. Günümüzde dünya ölçeğinde fırtınan gerginliklere bağlı olarak tüm kapitalist ülkelerde devlet askeri açıdan tahkim edilmeye çalışılmaktadır. Yükselen *militarizm*, işçi sınıfı mücadelesine yönelik baskıcı önlemler, yoğunlaşan *faşizan* uygulamalar ulus-devletlerin artan etkinliğinin ifadeleridir.

Toparlayıp vurgulayacak olursak, kapitalizm altında küresel gelişim hiç de sanıldığı gibi ulus-devletlerarasındaki çıkar çatışmasını zayıflatmadı. Ulus-devlet ötesi çatışmasız yeni bir siyasal ve hukuksal yapılanmanın doğmasına neden olmadı. Tersine, birbirleriyle rekabet içinde olan büyük emperyalist güçler, yeniden paylaşım kavgasına konu olan bölgelerde ulusal ve etnik veya din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanan sorunları körükleyerek, milliyetçi çatışmaları kızıştırdılar. Gündemdeki ulusal kurtuluş mücadelelerinin haklılığını asla göz ardı etmemek koşuluyla belirtmek gerekirse, emperyalist güçler yeni paylaşım savaşlarına zemin hazırlamak için, aşılmış görünen ulusal sorunları her an kaşıyıp eski yaraları azdırabilirler. Dün Balkanlar'da, bugün Ortadoğu'da veya Rusya'da olduğu gibi, egemenler, kendi çıkarları emrettiğinde ulusal ve etnik ayrımları körükleyerek daha önce oluşmuş çok uluslu bir devleti

parçalayıp yeni ulus-devletlerin kurulmasının yolunu açabilirler.

Bugün üretici güçlerin ulaştığı düzey, ulus-devletlere parçalanmamış bir dünyada tam anlamıyla toplumsal ve insanlığın çıkarlarına göre düzenlenmiş bir üretim sürecini zorunlu kılıyor. Ama bize göre bu, kapitalizm altında olanaksızdır. Ne var ki, bu tarihsel zorunluluğun kapitalizm altında karşılanabileceğini düşünenler de var. Bu düşünce sahipleri, aksi takdirde sermayenin bizzat kendi bindiği dalı kesmiş olacağını, bunun da bir saçmalık anlamına geleceğini söylüyorlar. Bunlar kapitalizmde onun içermediği bir mantıklılık ve akılcılık, yani rasyonalite aramaktadırlar. Oysa kapitalizm kendi irrasyonelitesini —hem de icabında akıl almaz bir aptallık ve çılgınlık pahasına— kendi elleriyle yaratan bir üretim tarzıdır.

Tarihte farklı örnekler eşliğinde görüldüğü üzere, bir üretim tanının içinde artık onun aşılmasını dayatan koşulların olgunlaşması, eski üst yapıyı, onun kurumlarını ve biçimlenmelerini zorlamaya başlar. Gelişimin önüne giderek çok daha ciddi biçimde dikilen engeller, verili üretim tanının örgütlenme biçimi içinde aşılamazlar. Köklü toplumsal dönüşümler kendiliğinden değil, ancak devrimlerle gerçekleşir. Vaktiyle feodalizmin içinde kapitalizmin gelişmesi, yerelliği aşan yeni tip bir feodal üretim tarzına sızmasını değil, feodalizmi aşip geçecek burjuva devrimleri tarihin gündemine sokmuştu. Bugün de üretici güçlerle ulus-devlet ve özel mülkiyet arasındaki çelişkinin derinleşmesi ve keskinleşmesi, ulus-devlet yapılanmasına veya özel mülkiyete ve buradan türeyen çatışmalara son vermiş bir kapitalizmi getirmeyecektir.

Çatışma eğilimi azalıyor mu?

Küresel kapitalizmin saldırgan yüzü, dünyadaki verili dengelerin altüst olduğu ve ciddi hegemonya krizlerinin yaşandığı tarihsel kesitlerde iyice açığa çıkmaktadır. Kapitalizm, dünyadaki nüfuz alanlarını yeniden paylaşmak veya rakip güçlerin yükselişini engellemek ya da onların gücünü zayıflatmak amacıyla çeşitli emperyalist savaşlara başvurmadan yol alamaz.

Yayılmacı ülke ordularının eski dönemlerde yürüttükleri savaşların nedeni yeni bölgeler ve ülkeler fethedip kendi imparatorluklarına katmaktı. Oysa kapitalizmin ilerleyişiyle birlikte geçmiş dönemlerin toprak ilhaklarına dayanan imparatorluklarının yerini siyaseten bağımsız ülkeleri bile iktisaden kendi nüfuz alanlarına katan büyük emperyalist güçler almıştır. Zamanla savaşların niteliği değişmiş fakat egemen sınıfların kendi çıkarları için, çeşitli halkları birbirine kırdığı *haksız savaşlar* ortadan kalkmamıştır. Emperyalist güçlerin çeşitli nüfuz alanlarında kozlarını paylaşmak üzere dünyayı kana boyayabilecekleri, günümüzde yaşanan gelişmelerle bir kez daha kanıtlanmıştır. Ayrıca günümüzde emperyalist savaşlar, sistemin hegemon gücü ABD örneğinde en çarpıcı biçimde görüldüğü üzere, savaşın alanı, savaş teknikleri ve araçları bakımından da çok daha karmaşık bir niteliğe bürünmüştür.

20. yüzyılın başında emperyalist güçler bazı sömürge alanlarını yeniden paylaşmak ve kendi nüfuz alanlarını genişletmek amacıyla birbirleriyle *doğrudan* kapışıyorlardı. Günümüzde rakip emperyalist güçler arasındaki çatışmalar, yeniden paylaşma konu olan bölgelerde yürütülen *hegemonya savaşlarıyla* karakterize oluyor. Bugün emperyalist güçlerin, savaş çıkarttıkları bölgelerde yer alan ulus-devletleri tamamen haritadan silmek ve onların topraklarını ilhak ederek kendi sömürgelerine dönüştürmek gibi bir niyetleri yoktur. Elbette farklı güçler arasındaki çıkar çatışmaları yüzünden, kimi ulus-devletlerin parçalanarak yenilerinin biçimlendirilmesi pekâlâ mümkündür. Ama esas hedef 'kontrollü' siyasal yapıların oluşturulmasıdır. ABD buna "demokrasi ve medeniyet götürmek" diyor. Amerikan emperyalizminin birincil amacı ise, eski dönemde elde etmiş olduğu hegemonyayı şimdi değişen koşullarda yeniden kurabilmektir. ABD askeri alandaki üstünlüğüne dayanarak, diğer ülkeleri kendi savaş oyunlarının bir parçası durumuna indirgemeye çalışıyor. Rusya ve Çin gibi yükselişe geçen güçleri daha işin başında kontrol altına alabilmeyi ve böylece hegemonyayı başkasına kaptırmamayı planlıyor.

Geçmişe nazaran çok daha küreselleşen kapitalizmin tüm dünya ülkelerinin kaderini birbiriyle yakın ilişki içine soktuğu tespiti tamamen doğrudur. Ne var ki bazıları bu kaderin belirlenmesinde diğerlerine oranla çok daha fazla söz ve güç sahibidir.

Günümüzdeki gelişmelere bakıp, küresel kapitalizmin farklı güç odakları arasındaki çıkar çatışmalarını sürekli bir savaş durumuna dönüştüreceği gibi yanlış bir sonuç da çıkartılmasın. İşin aslında, rakip emperyalist güçler arasındaki gerilim hiçbir zaman ortadan kalkmaz. Fakat bu gerilimin kendini dışa vuruş biçimleri (sıcak savaş, soğuk savaş, diplomatik çatışmalar veya görece barış koşulları) ve yarattığı sonuçlar dönemden döneme değişir. Unutulmasın ki kapitalizm fetihçi bir üretim sistemi değildir ve varlığını durduk yere savaşlar çıkartıp, yeni savaş ganimetlerine el koyarak sürdürmez. Emperyalizmle birlikte yükselen militarizm, artan askeri harcamalar ve savaş baronlarının sıcak savaş dönemlerinde vurdukları vurgunlar elbette küresel kapitalizmin gerçekleridir. Ama kapitalist sistemin olağan işleyiş biçimi yalnızca bu hususlara indirgenemez.

Genelde olağan dönemlerde kapitalist iş alemi, çok çeşitli alanlara dağılmış olan karlı yatırım düzenini sürdürecektir yasal istikrara ve görece barış koşullarına ihtiyaç duyar. Olağan denilen dönemler ise, kapitalist sistemin esaslı bir hegemonya krizi yaşamadığı dönemlerdir. Kapitalist sistemin hiyerarşik yapısının sağlıklı işleyip işlemediği, hegemon

Ülkenin istikrarına ve güçlü konumuna bağlıdır. Bu yüzden yeni bir hegemonya krizi mayalanmadığı sürece, kapitalist sistem önceki dönemde paylaşılan kozların neticesinde sağlanan "uzlaşma" temelinde yol alabilir. Bu "uzlaşma" dönemleri, sorunların henüz çözümlenmediği (veya yeni sorunların belirdiği) kimi bölgelerde pekâlâ yeni çatışmaları ve sıcak savaşları gündeme getirebilir. Ancak yine de dünyanın önemli bir bölümü için, yaygın savaşlar dönemin oranla bir anlamda görece "barış" dönemleridir bunlar.

Emperyalist güçler arasındaki çekişmeler diplomasi masasında savaş alanına taşındığında, açıktır ki askeri üstünlük büsbütün önem kazanır. Nitekim ABD'nin muazzam askeri gücün güvenerek son dönemde başlattığı emperyalist savaş atağı bu gerçeği bir kez daha kanıtlıyor. Aslında Amerikan emperyalizmi Avrasya'da uzun süreli bir savaş stratejisinin hayata geçirilmesin nicedir hazırlanmaktaydı ve 11 Eylül saldırısını bu yolda bir fırsat olarak değerlendirerek Irak'ı işgal etti. Bu savaş hazırlıksız yakalanan ve askeri alanda ABD ile boy ölçüşemeye Avrupa'nın kimi burjuva güçleri, başlangıçta tam manasıyla ikiye bölünmüş bir savaş karşıtlığı ve asıl olarak da Bush karşıtlığıyla vakit kazanmaya çalıştılar. Fransa ve Almanya'nın oynadığı kart, savaşçı ABD karşısında Avrupa Birliği'ni bir demokrasi ve barış projesi olarak yutturmaya çalışmak oldu. Bugün ABD ve AB'yi simgeleyen siyasal temalar arasında farklılıklar olsa bile, AB'nin de neticede bir emperyalist birlik olduğu unutulmamalıdır. İşine geldiğinde barış yanlısı geçinen bu birlik, değişen koşullar altında emperyalist savaş cephesine daha büyük bir güçle katılabilir. Son ABD seçimi öncesinde görüldüğü üzere, başını Avrupa emperyalistlerinin veya Bush'a muhalif Soros benzeri sermaye baronlarının çektiği "savaş karşıtı" cephelere asla güvenilemez.

Burjuva muhalefetin kuyruğuna takılmış bir savaş karşıtlığı, nasıl yükseldiyse her an öyle de geri çekilmeye mahkumdur.

Hegemonya mücadelesi

Kapitalizmin tarihi içinde, daha emperyalist aşama öncesinden başlayarak, ileri atılan ve gerileyen ülkeler olduğu biliniyor. Örneğin kapitalizmin erken dönemlerinde İtalya ve Hollanda gibi ülkeler deniz aşırı büyük ticaret temelinde öne fırlamışlardı. Daha sonra koskoca bir sömürge imparatorluğuna sahip olan ve sanayi kapitalizminde atılım yapan Britanya öne çıktı ve dünyanın hegemon gücü olarak sıvırdı. Fakat 20. yüzyıl içinde bu kez Amerika emperyalist işleyiş temelinde muazzam bir atak gerçekleştirecek ve Britanya eski üstünlüğünü yitirecekti. Amerika'nın yükselişinin yanı sıra, Almanya ve Japonya da emperyalizm döneminde devasa sıçramalı gelişmeler kaydettiler.

20. yüzyılın ilk yansı emperyalizmin yükselişe geçtiği bir dönem oldu. Eski üretim ilişkilerini tasfiye ederek, kapalı ve yerel ekonomileri çözümlenerek ilerleyen kapitalizm, küresel bir ekonomik sistemin ağlarını örmeye koyuldu. Artık kapitalist ilerleyiş, dünyasal ölçekte at oynatma kapasitesine sahip emperyalist ülkelerin öne fırlayışında somutlanıyordu. Dünya üzerine yayılan ekonomik ilişkiler çeşitli kapitalist ülkelerin kaderini giderek çok daha fazlasıyla birbirine bağlasa da, ekonomik entegrasyon hiç de bu ülkeler arasında kardeşçe ilişkilerin tesisi anlamına gelmedi. Kapitalist sistem, tepede hegemon gücün yer aldığı ve çelişkilerle yüklü hiyerarşik bir piramit biçiminde yapılandı.

Emperyalist işleyiş temelinde güç kazanan kapitalist ülkeler arasında cereyan eden hegemonya mücadelesinin tarihi de geçmişe uzanır. Hegemonya kavgası 20. yüzyılda dünyayı iki kez büyük bir paylaşım savaşının ateşiyle kavurmuştur. Birinci Dünya Savaşı izleyen süreç, geçici bir ateşkes dönemini takiben kapitalist sistemin çelişkilerinin keskinleşmesi ve hegemonya iddiasındaki güçlerin yeni bir kavgasıyla sonuçlanmıştır. Aslında Birinci Dünya Savaşı, emperyalist aşamaya yükselen kapitalist sistemin hegemon gücünü belirlemeye yetmemiştir. Bu yüzden kozlar ikinci bir dünya savaşıyla yeniden paylaşılmış ve hegemonya iddiasıyla dünyayı kana bulayan Hitler Almanya'sı boyunun ölçüsünü almıştır. Amerikan emperyalizminin hegemonyasını diğer kapitalist güçlere kabul ettirme muazzam çalkantılı bir boy ölçüşme dönemi de kapanmıştır. Böylece kapitalist sistem, savaş sonrasında ABD öncülüğünde yürüten uzun ekonomik yükseliş dönemine adım atmıştır.

Bu dönem boyunca sermaye birikiminde görece istikrarlı bir yükseliş temposuna izin veren koşullar, dünya pazarının büyümesini mümkün kıldı ve artı-değer realizasyonunu da olumlu yönde etkiledi. Yanı sıra, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının yaşam standartları yükseldi. Bütün bu süre içinde emperyalist güçlerin kendi nüfuz bölgelerine müdahaleleri ve bu temelde çıkartılan haksız savaşlar gerçeği varlığını sürdürdü. Fakat gelişmiş kapitalist ülkeler coğrafyasını kapsayan büyük savaşlar dönemi artık geride kalmış gibi görünüyordu. Dünya üzerinde belirli bir tarihsel kesit boyunca, ABD ve Sovyetler Birliği arasında kurulan güç dengesi temelinde Soğuk Savaş dönemi egemen oldu. İki süper gücün etkisi altında biçimlenen bu dönemde, dünya bir yanda "sosyalist" blok ve diğer yanda kapitalist blok olarak ikiye bölünmüştü. Dünya böylece uzunca bir süre iki sistem arasında cereyan eden sürekli bir gerilime tanık oldu. Kapitalist güçler açısından bu dönemin tartışmasız hegemon gücü ABD idi. Bu durum Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle dünya dengelerinin alt üst olmasına ve yeni bir denge ihtiyacının kışkırttığı hegemonya savaşlarının patlak vermesine dek böyle devam etti.

Uzatmak kriz dönemi

Sovyetler Birliği'nin ve benzerlerinin çöküşüyle birlikte, kapitalist sistem karmaşık bir denklemin bilinmeyenlerinin tamamen değiştiği yeni bir döneme adım atmış oldu. Dünya üzerinde tek egemen sistem konumuna geçen kapitalizm, bu yeni durumun moral açıdan getirdiği geçici hazla sarhoş olmuşken kendini aniden ürkütücü bir istikrarsızlık ve dengesizlik uçurumunun eşliğinde buluverdi. Kapitalizm insanlık tarihinin yeni milenyumuna, derinliği,

şiddeti ve yaratacağı sonuçları önceden tam kestirilemeyen sarsıcı bir sistem kriziyle giriş yaptı. Bu kriz, emperyalist kapitalizmin periyodik bunalımlarının çok ötesindedir. Yaşanmakta olan, tekelci ilişkilere eşlik ettiği bilinen durgunluk eğitimi derinleştirip neredeyse kalıcılaştıran boyutta bir yapısal krizdir.

Böylece içinden geçtiğimiz dönem, büyük güçlerin kozlarını yeniden paylaşmak üzere kıran kırana rekabete sürüklendikleri bir tarihsel kesit olarak belirginleşiyor. Bu kesit bazı açılardan Birinci Dünya Savaşı konjonktürünü hatırlatıyor. Ama aslında o dönemdekinden daha da derin bir sistem krizi yaşanmaktadır. Bu durum aynı zamanda bir hegemonya krizi olarak somutlanıyor. ABD'nin hegemon konumunu tamamen yitirmesi ve yeni bir hegemon gücün kendini kabul ettirmesi şimdilik son derece zor görünüyor. Bu özellik, günümüzde yaşanmakta olan sistem krizinin uzatmalı karakteri hakkında bir fikir vermektedir.

Almanya ve Fransa gibi başta gelen Avrupa ülkelerinin burjuvaları, muazzam büyüklükte topraklara sahip bir birleşik devletler topluluğunun rekabetine tek başına karşı koymanın olanaksızlığını nicedir görmüşlerdi. Bu nedenle de daha 20. yüzyılın başlarında *Avrupa Birleşik Devletleri* ütopyasını geliştirmişlerdi. Aynı ulus-devletler biçiminde örgütlenmiş kapitalist Avrupa'yı, ABD gibi bir birleşik devletler topluluğuna dönüştürme fikri nihayetinde bir düş olsa da, birleşik Avrupa fikri ekonomik bir topluluk oluşturma düzeyinde ürün verdi. Önce AET ve daha sonra da yeni katılımlarla genişleyen bir AB oluştu. Eğer 20. yüzyılın kapanışında eski dünya dengelerini altüst eden gelişmeler yaşanmamış olsaydı, AB ile ABD arasındaki gerilimin alışımladık boyutlarda yükselişe geçmesi için bir neden de olmayabilirdi. Ne var ki "sosyalist" bloğun çöküşüyle birlikte, eski hesapların mazi olduğu ve artık yeni stratejilerin gündeme getirilmesinin zorunlu hale geldiği nesnel bir ortam oluştu.

İlk bakışta bütünüyle kapitalist sistemin yararınaymış gibi görünen bu değişim, kısa bir süre sonra sistemin zaafalarını açığa vurmaya başlayacaktı. Kapitalist sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki görece sorunsuz yükseliş dönemini kapatmış olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, ABD ile AB arasındaki gerilim de iyice tırmanmaya başladı. Bugün sanki bu iki güç odağı arasında cereyan ediyor görünen hegemonya kapışmasına rağmen, dünya üzerinde egemenlik kurabilmek bakımından Avrupa, ABD ile eşit bir iktisadi ve askeri güce sahip bulunmuyor. ABD'ye rakip Avrupalı güçlerin bir araya gelerek oluşturduğu AB paktının geleceğinin ne olacağı bile belli değil. Bir zamanlar kapitalizmin yarattığı son mucize olarak tapınılan Japonya uzun süredir kendi derdine düşmüş vaziyette. Dünya hegemonyasına göz dikmeye namzet yeni odaklardan Rusya, daha bir süre güç toplamaya ihtiyaç duyuyor ve bu nedenle ABD'ye açıktan kafa tutmak henüz işine gelmiyor. Diğer namzetlerden Çin ise, Asyatik geleneklerin simgesi olan yüksek duvarların ardında sinsi gelecekteki ataklara hazırlanıyor.

Dünyamız, kıran kırana bir hegemonya kapışmasında yer alacak yeni emperyalist güçlerin sahneye çıkmaya hazırlandığı büyük bir *çalkantı* dönemine girmiştir. Geçmiş dönemin güçler dengesi gereğince kapitalist sistemin hegemon gücü olmayı sürdüren ABD, karşısına daha önce hesapta bulunmayan yeni güçlerin dikileceğinin farkındadır. Ve aslında bu yeni durumun endişesi içindedir. AB ile ABD arasında artan gerilimin başlıca nedeni de yalnızca iktisadi kriz koşulları veya Ortadoğu petroleri üzerindeki paylaşım kavgası olmayıp, gelişmekte olan bu yeni durumdur. ABD ile AB arasındaki çekişme yeni başlamamıştır, fakat 21. yüzyılda oluşan yenedünya koşullarıyla birlikte bu çekişmenin niteliği ve şiddeti de değişmiştir.

ABD, "medeniyetler çatışması" veya "uluslar arası teröre karşı mücadele" biçimindeki propaganda motifleri içinde yeni bir uluslar arası stratejiyi yürürlüğe koymuş bulunuyor. Bu yeni strateji, hegemonya mücadelesini geçmiş dönemin AB veya Japonya gibi bilinen emperyalist güç odaklarına kaptırmamak gibi sıradan hedeflerle sınırlı değildir. Asıl önemli olan geçmiş dönemin, emperyalist rakiplerinden çok, gelecek dönemde ABD'nin karşısına dikilecek Rusya ve Çin gibi yeni rakiplerin şimdiden önünü kesebilmektir. Zira ortaya çıkmaya başlayan bu yeni emperyalist güçlerin daha da kuvvetlenmesi, zamanla bunların AB ya da Japonya gibi eski rakiplerle yeni iktisadi bloklar oluşturmaları, ABD'nin hegemonyasını yalnızca sarsmakla kalmaz. Bu tip gelişme olasılıkları, ABD açısından kendi hegemon konumunu sona erdirmeye potansiyeli taşıyan gerçek bir tehlike kaynağıdır. O nedenle, AB'nin nereye evrileceği Türkiye gibi bir ortağı içine kabul ederek sınırlarını Ortadoğu'ya genişletip genişletmeyeceği muamması asla dinsel ve kültürel ya da salt günün görünebilir iktisadi sorunlarıyla sınırlı bir boyuta sahip değildir. Bu, yarınki büyük kapışmalara endekslili devasa bir problemdir.

Yarınki büyük kapışmalar için bugünden önemli mevzileri tutma yarışında ABD hanidir ipi öncelikle göğüsleme telaşı içindeydi. İşte bu koşullarda gündeme gelen 11 Eylül 2001 saldırısıyla birlikte ABD atağa geçti. SSCB egemenliğindeki bloğun çöküşünden sonra Balkanlar'da yürütülmüş olan paylaşım savaşının ateşi doğru dürüst sönmemişken, bu kez Orta Asya'dan Ortadoğu ya, Afrika'ya koskoca bir bölge ateşe verildi. Avrasya denilen bu geniş coğrafyada bir bitmeden diğerinin başlatılmak istendiği bir emperyalist savaşlar zinciri gündeme getirildi. ABD, yarınki olası rakipleri Rusya ve Çin'in burnunun dibine sokulmaya, mümkünse içlerine doğru uzanmaya ve kontrol altına almayı tasarladığı bölgelerde askeri üsler, askeri birlikler konuşlandırmaya çalışıyor. Türkiye'nin ünlü 1 Mart tezkeresi sorunuyla patlak verip, takiben ABD'nin İncirlik üssüne yönelik istemlerinde somutlanan askeri planlar da bu durumun bir uzantısıdır. Amerikan emperyalizmi bu planlarını yaşama geçirerek, yarının olası gelişmelerini bugünden doğrudan kontrol altına almayı amaçlamaktadır.

Ortadoğu ve diğer bölgelerde çıkartılan emperyalist savaşın, yalnızca üç beş savaş baronunu zengin etmek ya da bu bölgelerdeki petrol rezervlerini kontrol altına almak gibi alılgılık ve neredeyse sıradanlaşmış gayelerin ötesine geçen büyük bir paylaşım savaşının halkalarıdır. İçinden geçtiğimiz süreçte ortaya çıkabilecek geçici yumuşama evreleri ve dönemsel ateşkes aralıkları bizleri yanıltmasın. Kapitalist sistemin birikmekte olan ve daha da birikecek sorunları çok ciddidir. Bu bakımdan, Irak savaşının Bush'un aptallığı veya ABD'nin orada yeni bir Vietnam bataklığına saplandığı gibi argümanlar eşliğinde hafife alınarak geçiştirilmesi doğru bir eğilim değildir. Kuşkusuz daha önce benzeri örneklerde yaşandığı üzere, haksız bir savaşa karşı dünyada ve ABD içinde pekâlâ dikkate değer bir muhalefet gelişebilir. Veya Amerikan emperyalizmi, icabında kendini dünya kamuoyuna başka bir maskeyle sunabilmek için, misyonunu tamamlayan Bush'u ya da benzeri politikacıları *günah keçisi* ilan edip bir kenara atabilir. Ne var ki tüm bu olasılıklara karşın, ABD'nin Suriye ve İran gibi ülkeleri sıraya dizerek emperyalist savaş alanını genişletme planları mevcuttur ve bu gibi planları yalnızca bir blöf olarak değerlendirmek, emperyalist savaş gerçeğini küçümsemek anlamına gelir.

ABD emperyalizmi, Japonya'nın ilerdeki önlenemez yükselişini frenleyebilmek için İkinci Dünya Savaşı bitiminde Hiroşima ve Nagazaki'de yaşamı nükleer bombalarla kavurmakta tereddüt etmemiştir. Rekabet hırsıyla gözü dönmüş kapitalist güçlerin bugün de aynı şeyleri yapabilecekleri aşikârdır. İran'daki siyasal rejimin İsrail'e yönelik tehditleri bahanesiyle bölgede nükleer bir savaşın gündeme getirilmesi pekâlâ olasıdır. Ayrıca, ABD'nin Rusya ve Çin gibi geleceğin rakip güçleriyle şimdilik sözde dostane ilişkiler sergilemesi kimseyi yanıltmasın. Sermayenin karakteri zaten bu ikiyüzlülüğüdür. ... Rakip emperyalist güçler arasındaki kapışmalar nedeniyle çeşitli ülke halklarının başına örülen çoraplar, küreselleşen kapitalizm altında dünyayı daha nelerin beklemekte olduğunu göstermektedir.

Yalan imparatorluğuna son!

Küreselleşmenin, iktisadi ilişkilerin artan entegrasyonu nedeniyle her yerde sağlıklı bir büyümeyi kamçılayacağı ve dolayısıyla kapitalizmin bunalımına son vereceği iddia ediliyordu. Oysa gerçekleşen, tüm dünyaya yayılan ve kapitalizm yanlısı yazarları bile derin endişelere sürükleyen bir durgunluk eğilimi ve art arda patlak veren iktisadi krizler oldu. Küreselleşmenin kitlelerin yaşam koşullarında iyileşme sağlayacağı söyleniyordu. Fakat '80 sonrası dönem, bir zamanlar gelişmiş kapitalist ülkelerde onca reklâmı yapılan "refah devleti" veya "sosyal devlet" balonunun patlamasıyla belirginleşti.

Küreselleşme işsizliği azaltacak denildi, hâlbuki kronikleşen işsizlik artık çözüm bulunamayacak yapısal bir nitelik kazandı.

Kapitalist gelişmeyle birlikte sermayenin organik bileşimindeki yükseliş ortalama kar oranını düşürdüğünden, dünyanın tüm burjuvaları gözlerini işçi ücretlerine ve sınıfın tarihsel mücadelelerle elde ettiği sosyal kazanımlara dikmişlerdir. Ücretlerin düşürülmesi genel bir politika olarak benimsenmiştir. Burjuva hükümetler sosyal harcamaların bütçeye getireceği ek yüklerden kurtulup, işçi-emekçi kitlelerin sırtından sağlanan fonları daha fazlasıyla askeri harcamalara tahsis etmektedirler. Böylece işin gerçeğinde, küreselleşen kapitalizmin büyüyen krizlerinin işi-emekçi kitlelere ne getirdiği bellidir. Günler, işçi ücretlerindeki düşüşler, sendikal hareketi güçsüz kılmaya yönelik tertipler, sosyal harcamalardaki kesintiler, artan militarizasyon, fırtınan gerginlikler ve yeni emperyalist savaş hazırlıklarıyla ilerliyor.

Yaşanan tüm bu gelişmeler Marksizm'in öngörülerini doğrulayıp, burjuva ideolojisinin yaydığı safsataları da çürütmektedir. ... "Yenidünya düzeni" dedikleri şey, dünya genelinde haksız savaşları, devlet terörünü, faşizan eğilimleri körükleyen, çeşitli ülkeleri belirsizlik ve kaos girdabının içine çeken bir dönem olarak çıkagelmiştir. Küreselleşme insanlığa küresel bir refah değil, sermayenin işçi haklarına küresel saldırısını, dünya işçi sınıfının küresel yoksullaşmasını getirmiştir.

Kapitalizm 20. yüzyılın son demlerinde, gelişmiş kapitalist ülkelerde haftalık çalışma saatlerinin ücret kaybı olmaksızın 30 saate indirilebileceği yönünde umutlar yaratmıştı. Fakat yeni milenyuma girildiğinde görüldü ki, işçi sınıfının iş bulabilen "şanslı" bölümü yaşayabilmek için fazla mesailer ve ek işlerle çalışma saatlerini ikiye katlamaktadır. Sınıfın işsiz kesimi ise, açlık, yoksulluk ve umutsuzluğun girdabında adeta "uçurum insanları"na dönüşmüştür. ... Bizzat emperyalist güç odaklarının seçkin ideologlarından Dünya Bankası benzeri tepe organizasyonların içinden yükselen sesler ve bu çevreler arasında gün geçtikçe yitirilen iyimserlik, olası bir toplumsal kriz nedeniyle büyüyen korkularını yansıtıyor.

Yaşam gerçekten de çelişkiler içinde yol alıyor. Küresel kapitalist gelişme bir yandan dünya ölçeğinde sosyalizmin nesnel temelini döşerken, diğer yandan kapitalizmin insan soyu açısından daha da tehlikeli ve katlanılmaz bir sistem kılmıştır. Bu nedenle küresel kapitalizmin savunulması değil yıkılması gerekir. Diğer yandan günümüz koşulları, oportünist tutumların hafifmeşrepliğini kaldıramayacak kadar ciddi sorunlarla yüklüdür. Örneğin küreselleşmeye karşı çıkar görünüp kapitalizme esastan karşı çıkmayan bir muhalif anlayışın inandırıcılığı olmadığı gibi gerçek bir mücadele kapasitesi de yoktur. Hatta bu tür anlayışlar, küreselleşme karşısında vurguyu ulusallığa ve ulus-devletin savunusuna yaptıkları ölçüde burjuva milliyetçiliğini güçlendirmeye hizmet etmekten başka bir işe de yaramayacaklardır.

Dünya burjuvazisinin kapitalist küreselleşmeyi insanlığın çıkarına yeni bir dönem olarak sunması büyük bir yalandır. Tam tersine, kapitalist sistem insanlığı artık bir yok oluş tehlikesinin eşğine getirmiştir. Kapitalizm altında üretici güçler çoktandır özel mülkiyet ve ulus-devlet engeline takılmıştır; artık bu engellerin ortadan kaldırılması gerekiyor.

Kapitalizm büyük bunalımlarını nice insanın yaşamına kasteden haksız savaşlarla atlatabilen bir sistemdir. Bu sistemin yeniden "yapabilmesi" için önce *yıkması* gerekmektedir. Birinci emperyalist paylaşım savaşı on beş milyonu aşkın insanı yok etmişti, ikincisi elli milyondan fazla insanın canına kıydı.

Dünyayı parlak ışıkların yanıp söndüğü bir bolluk diyarına dönüştürdüğü söylenen kapitalizm, aslında dünyayı insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamayan zararlı bir tüketim cangılına çevirdi. Bu sistem artık, insanı, yeri, göğü, tüm doğayı katlamalı bir hızla mahveden bir terminatör (yok edici) gibi ilerliyor. Tüm canlı yaşamı bu terminatörün elinden kurtarmak için zaman daralıyor.

Haziran 2005